บทนำ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๗ คือ สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค จัดเป็นเล่มที่ ๓ ของสังยุตตนิกาย ว่าด้วยวาระที่เกี่ยวกับขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ พระธรรมสังคีติกาจารย์จึงได้ตั้งชื่อว่า ขันธวารวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยวาระที่เกี่ยวกับขันธ์ มีพระสูตรทั้งหมด ๗๑๖ สูตร

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในขันธวารวรรค

ในขันธวารวรรค มีการจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรออกเป็นสังยุต คือ ประมวล เป็นเรื่อง ๆ แล้วจัดแบ่งสังยุตออกเป็นแบบต่าง ๆ ต่อไปอีก ดังนี้

ก. แบ่งเป็นสังยุต

พระสูตร ๗๑๖ สูตรในขันธวารวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ ๑๓ สังยุต คือ

๑. ขันธสังยุต มี ๑๕๙ สูตร ๒. ราธสังยุต มี ๔๖ สูตร

๓. ทิฏฐิสังยุต มี ๙๖ สูตร ๔. โอกกันตสังยุต มี ๑๐ สูตร

๕. อุปปาทสังยุต มี ๑๐ สูตร ๖. กิเลสสังยุต มี ๑๐ สูตร

๗. สารีปุตตสังยุต มี ๑๐ สูตร ๘. นาคสังยุต มี ๕๐ สูตร

๙. สุปัณณสังยุต มี ๔๖ สูตร ๑๐. คันธัพพกายสังยุต มี ๑๑๒ สูตร

๑๑. วลาหกสังยุต มี ๕๗ สูตร ๑๒. วัจฉโคตตสังยุต มี ๕๕ สูตร

๑๓. ฌานสังยุต มี ๕๕ สูตร

ข. แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตเหล่านี้ ยังมีการแบ่งเป็นแบบต่าง ๆ ถึง ๓ แบบ คือ

แบบที่ ๑ ขันธสังยุต แบ่งเป็นปัณณาสก์ (หมวด ๕๐) และเป็นวรรค

แบบที่ ๒ ราธสังยุต และทิฏฐิสังยุต แบ่งเป็นวรรค

แบบที่ ๓ โอกกันตสังยุต อุปปาทสังยุต กิเลสสังยุต สารีปุตตสังยุต นาค-

สังยุต สุปัณณสังยุต คันธัพพกายสังยุต วลาหกสังยุต วัจฉโคตตสังยุต และฌานสังยุต รวม ๑๐ สังยุต ไม่แบ่งเป็นปัณณาสก์หรือวรรค

แนะนำแต่ละสังยุต

๑. ขันธสังยุต

ขันธสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องขันธ์ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับ

ขันธ์ ๕ และธรรมที่เกี่ยวข้องกับขันธ์เหล่านี้ มีทั้งหมด ๑๕๙ สูตร จัดแบ่งเป็นปัณณาสก์ได้ ๓ ปัณณาสก์ แต่ละปัณณาสก์แบ่งเป็นวรรคได้ ๕ วรรค โดยปกติ วรรคหนึ่งมี ๑๐ สูตร แต่บางวรรคมีมากกว่า ๑๐ สูตร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑ มูลปัณณาสก์

๑.๑.๑ นกุลปิตุวรรค

นกุลปิตุวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยนกุลปิตาคหบดี ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๑ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. นกุลปิตุสูตร ว่าด้วยนกุลปิตาคหบดี คือ นกุลปิตาคหบดีเข้าไปทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมให้ฟัง เพราะตนเป็นผู้ชรา มีกายกระสับกระส่าย เจ็บป่วยประจำ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า แม้กายจะกระสับกระส่ายก็อย่าให้จิตกระสับกระส่าย นกุลปิตาคหบดียังไม่เข้าใจลึกซึ้งจึงเข้าไปถามถึงเหตุที่ทำให้กายหรือจิต

กระสับกระส่ายกับท่านพระสารีบุตร พระเถระตอบว่า ถ้ามีสักกายทิฏฐิ ๒๐ และยึดถือขันธ์ ๕ กายและจิตก็กระสับกระส่าย ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่กระสับกระส่าย

สักกายทิฏฐิ ๒๐ คือ ความเห็นว่าเป็นกายของตน ๒๐ ประการ ได้แก่ เห็น

ขันธ์ ๕ ว่าเป็นอัตตา เห็นอัตตาว่ามีขันธ์ ๕ เห็นขันธ์ ๕ ในอัตตา และเห็นอัตตาในขันธ์ ๕ (ขันธ์ ๕ x ความเห็น ๔ อย่าง = ๒๐)

๒. เทวทหสูตร ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม คือ ภิกษุจำนวน

มากเข้าไปทูลลาพระผู้มีพระภาคซึ่งประทับอยู่ที่เทวทหนิคม เพื่อเดินทางไปอยู่

ปัจฉาภูมชนบท พระองค์รับสั่งให้ไปบอกลาท่านพระสารีบุตรก่อน ท่านพระสารีบุตร จึงแสดงธรรมเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ให้ภิกษุเหล่านั้นฟังเพื่อใช้โต้ตอบวาทะกับบัณฑิต

ผู้สนใจธรรม

๓-๔. หลิททิกานิสูตร และ ทุติยหลิททิกานิสูตร ต่างว่าด้วยหลิททิกานิคหบดี แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในหลิททิกานิสูตร หลิททิกานิคหบดีขอให้ท่าน

พระมหากัจจานะอธิบายพระพุทธภาษิตเกี่ยวกับบุคคลผู้ละที่อยู่ ผู้ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย ผู้ไม่เยื่อใยในบ้าน ผู้ว่างจากกาม ผู้ไม่มุ่งหมายอัตภาพต่อไป และ

ผู้ไม่กล่าวคำขัดแย้งกัน พระเถระอธิบายเกี่ยวกับขันธ์ ๕ เช่นบุคคลผู้ละที่อยู่ คือ พระตถาคตผู้ละความพอใจในขันธ์ ๕ ได้

ส่วนในทุติยหลิททิกานิสูตร หลิททิกานิคหบดีขอให้ท่านพระมหากัจจานะอธิบายพระพุทธภาษิตเกี่ยวกับสมณพราหมณ์ผู้หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา พระเถระตอบว่า ผู้สิ้นตัณหา (ความทะยานอยาก) ในขันธ์ (ธาตุ) ๕ ชื่อว่า ผู้หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา

๕. สมาธิสูตร ว่าด้วยสมาธิ คือ ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญสมาธิว่า ทำ ให้จิตตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง หมายถึงรู้ชัดความเกิดและความดับแห่งขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง

๖. ปฏิสัลลานสูตร ว่าด้วยการหลีกเร้น คือ ทรงแสดงอานิสงส์ของการ

หลีกเร้นประกอบความเพียรว่า ทำให้รู้ชัดความเกิดและความดับแห่งขันธ์ ๕ ตาม

ความเป็นจริง

๗-๘. อุปาทาปริตัสสนาสูตร และ ทุติยอุปาทาปริตัสสนาสูตร ต่างว่าด้วยความสะดุ้งเพราะถือมั่น แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอุปาทาปริตัสสนาสูตร ทรงแสดงความสะดุ้งเพราะถือมั่น และความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่นให้ภิกษุทั้งหลาย ฟัง ว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับยึดติดอยู่ด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ และถือมั่นขันธ์ ๕ เมื่อ

ขันธ์ ๕ แปรผันไป จึงสะดุ้งกลัว ส่วนอริยสาวกบอกชัดแจ้งว่าเป็นผู้เข้าถึงธรรมแล้วมีนัยตรงกันข้าม

ในทุติยอุปาทาปริตัสสนาสูตร มีเนื้อหาคล้ายกัน ต่างแต่ทรงแสดงว่า ปุถุชน ผู้ไม่ได้สดับเกิดความสะดุ้งเพราะถือมั่นขันธ์ ๕ ว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็น

อัตตาของเรา ส่วนอริยสาวกมีนัยตรงกันข้าม

๙-๑๐-๑๑. กาลัตตยอนิจจสูตร กาลัตตยทุกขสูตร และ กาลัตตยอนัตต-สูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยงในกาล ๓ ... เป็นทุกข์ในกาล ๓ ... เป็นอนัตตาในกาล ๓ คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๑.๑.๒ อนิจจวรรค

อนิจจวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตร

ที่ ๑ และสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร ในวรรคนี้ แต่ละสูตรมีความหมาย และใจความสำคัญ ดังนี้

๑-๒-๓. อนิจจสูตร ทุกขสูตร และ อนัตตสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง ... เป็น

ทุกข์ ... เป็นอนัตตา คือ ทรงแสดงว่าขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๔-๕-๖. ยทนิจจสูตร ยังทุกขสูตร และ ยทนัตตาสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ... เป็นอนัตตา คือ ทรงสอนให้พิจารณาด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และหลุดพ้น

๗-๘-๙. สเหตุอนิจจสูตร สเหตุทุกขสูตร และ สเหตุอนัตตสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ... เป็นอนัตตาพร้อมทั้งเหตุปัจจัย คือ ทรงแสดงว่าขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และเหตุปัจจัยที่ทำให้ขันธ์ ๕ เกิดขึ้นก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๑๐. อานันทสูตร ว่าด้วยพระอานนท์ คือ ท่านพระอานนท์ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ความดับแห่งธรรมเหล่าไหนเรียกว่า นิโรธ ตรัสตอบว่า ความดับแห่ง

ขันธ์ ๕

๑.๑.๓ ภารวรรค

ภารวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยภาระ ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑

ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๑ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. ภารสูตร ว่าด้วยภาระ คือ ทรงแสดงว่า ภาระ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ ผู้แบกภาระ ได้แก่ บุคคล การถือภาระ ได้แก่ ตัณหา ๓ และการวางภาระ ได้แก่ ความดับตัณหา

๒. ปริญญาสูตร ว่าด้วยการกำหนดรู้ คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นธรรม

ที่ควรกำหนดรู้ ความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ เป็นการกำหนดรู้

๓. อภิชานสูตร ว่าด้วยผู้รู้ยิ่ง ในที่นี้รวมถึงผู้ไม่รู้ยิ่งด้วย คือ ทรงแสดงว่า ผู้ไม่รู้ยิ่ง ไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขันธ์ ๕ เป็นผู้ไม่ควรสิ้นทุกข์ ส่วนผู้รู้ยิ่ง กำหนดรู้ คลายกำหนัด ละขันธ์ ๕ ได้ จึงเป็นผู้ควรสิ้นทุกข์

๔. ฉันทราคสูตร ว่าด้วยการละฉันทราคะ คือ ทรงสอนให้ภิกษุละฉันทราคะ

ในขันธ์ ๕

๕-๖-๗. อัสสาทสูตร ทุติยอัสสาทสูตร และ ตติยอัสสาทสูตร ต่างว่าด้วยคุณของขันธ์ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอัสสาทสูตร ตรัสถึงความดำริถึงคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ในทุติยอัสสาทสูตร ตรัสถึงการเที่ยวแสวงหาคุณ โทษ และครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ในตอนท้ายของทั้ง ๒ สูตร ทรงแสดงว่าพระองค์ทรงทราบแล้ว จึงประกาศยืนยันการตรัสรู้ของพระองค์ ส่วนในตติยอัสสาทสูตร ทรงแสดงคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ และในตอนท้ายพระสูตรทรงแสดงว่า เมื่อสัตว์รู้คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง จึงจะพ้นจากโลกได้

๘. อภินันทนสูตร ว่าด้วยความเพลิดเพลินขันธ์ คือ ทรงแสดงว่าผู้ที่

เพลิดเพลินขันธ์ ๕ พ้นจากทุกข์ไม่ได้

๙. อุปปาทสูตร ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งขันธ์ คือ ทรงแสดงว่าความเกิดขึ้น แห่งขันธ์ ๕ เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ส่วนความดับแห่งขันธ์ ๕ เป็นความดับแห่งทุกข์

๑๐. อฆมูลสูตร ว่าด้วยมูลเหตุแห่งทุกข์ คือ ทรงแสดงว่า ทุกข์ คือ

ขันธ์ ๕ มูลเหตุแห่งทุกข์ คือ ตัณหา ๓

๑๑. ปภังคุสูตร ว่าด้วยสิ่งที่แตกสลาย ในที่นี้รวมถึงสิ่งที่ไม่แตกสลายด้วย คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นสิ่งที่แตกสลาย ส่วนความดับแห่งขันธ์ ๕ เป็นสิ่งที่ไม่แตกสลาย

๑.๑.๔ นตุมหากวรรค

นตุมหากวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ชื่อวรรค ตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑-๒ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑-๒. นตุมหากสูตร และ ทุติยนตุมหากสูตร ต่างว่าด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย ให้ละสิ่งนั้นเสีย แต่ที่ต่างกัน คือ ในนตุมหากสูตรมีอุปมาเปรียบเทียบ ส่วนในทุติยนตุมหากสูตร ไม่มีอุปมา

๓-๔. อัญญตรภิกขุสูตร และ ทุติยอัญญตรภิกขุสูตร ต่างว่าด้วยภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหา แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอัญญตรภิกขุสูตร ภิกษุ

รูปหนึ่งทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เพื่อหลีกออกไปอยู่คนเดียว

พระองค์ตรัสว่า บุคคลครุ่นคิดถึงสิ่งใดก็ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น ไม่ครุ่นคิดถึงสิ่งใด ก็ไม่ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น ภิกษุรูปนั้นเข้าใจว่า □สิ่ง□ ในที่นี้หมายถึง ขันธ์ ๕ พระองค์ตรัสว่าถูกต้อง ในทุติยอัญญตรภิกขุสูตร มีเนื้อหาคล้ายกัน ต่างแต่ตรัสว่า บุคคลครุ่นคิดถึงสิ่งใดก็หมกมุ่นถึงสิ่งนั้น หมกมุ่นถึงสิ่งใดก็ถึงการนับเข้ากับสิ่งนั้น ฝ่ายปฏิเสธก็มีนัยเหมือนกัน

๕-๖. อานันทสูตร และ ทุติยอานันทสูตร ต่างว่าด้วยพระอานนท์ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอานันทสูตร พระผู้มีพระภาคทรงสนทนาธรรมกับท่านพระอานนท์เรื่องความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป และความตั้งอยู่ของขันธ์ ๕ ใน

ทุติยอานันทสูตรมีเนื้อหาคล้ายกัน ต่างแต่สนทนาถึงความเกิดขึ้น และความตั้งอยู่ของขันธ์ ๕ ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

๗-๑๐. อนุธัมมสูตร ทุติยอนุธัมมสูตร ตติยอนุธัมมสูตร และ จตุตถ-

อนุธัมมสูตร ต่างว่าด้วยผู้มีธรรมอันเหมาะสม แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ

ในแต่ละสูตร ทรงแสดงว่า ผู้มีธรรมอันเหมาะสม ได้แก่ ผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย

ในขันธ์ ๕ ผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในขันธ์ ๕ ผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในขันธ์ ๕ และผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในขันธ์ ๕ ตามลำดับ

๑.๑.๕ อัตตทีปวรรค

อัตตทีปวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการมีตนเป็นเกาะ ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและ

ใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อัตตทีปสูตร ว่าด้วยการมีตนเป็นเกาะ คือ พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ ภิกษุทั้งหลายมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่งด้วยการ พิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็น ธรรมดา

๒. ปฏิปทาสูตร ว่าด้วยปฏิปทา คือ ทรงแสดงว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงสักกาย-สมุทัย (ความเกิดแห่งสักกายะ) ได้แก่ สักกายทิฏฐิ ๒๐ ส่วนปฏิปทาที่ให้ถึง

สักกายนิโรธ (ความดับแห่งสักกายะ) ได้แก่ การไม่ยึดติดอยู่ด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐

๓-๔. อนิจจสูตร และ ทุติยอนิจจสูตร ต่างว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอนิจจสูตร ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง จิตย่อมคลายกำหนัด หลุดพ้นจากอาสวะ ในทุติยอนิจจสูตร มีเนื้อหาตอนต้นเหมือนกัน ต่างแต่ใน

ตอนท้าย ตรัสว่า เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง การคำนึงถึงอดีต และอนาคตก็จะไม่มี ความยึดมั่นอย่างแรงกล้าจะหมดไป จิตย่อมคลายกำหนัด หลุดพ้นจากอาสวะ

๕. สมนุปัสสนาสูตร ว่าด้วยการพิจารณาเห็น คือ ทรงแสดงว่า สมณ-พราหมณ์ทั้งหมดเมื่อพิจารณาเห็นตน ก็จะเห็นเป็นขันธ์ ๕ ทั้งหมดบ้าง เห็นเป็นขันธ์ใดขันธ์หนึ่งบ้าง เมื่อได้รับความสุขหรือทุกข์ซึ่งเกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้วก็เกิดความยึดมั่นถือมั่น ส่วนอริยสาวกละอวิชชาได้ จึงไม่มีความยึดมั่นถือมั่น

๖. ขันธสูตร ว่าด้วยขันธ์ ในที่นี้รวมถึงอุปาทานขันธ์ด้วย คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ และอุปาทานขันธ์ ๕ ได้แก่ ขันธ์ ๕ ที่ประกอบด้วยอาสวะและเกื้อกูลแก่อุปาทาน

๗-๘. โสณสูตร และ ทุติยโสณสูตร ต่างว่าด้วยโสณคหบดีบุตร แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในโสณสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับโสณคหบดีบุตรว่า เพราะไม่เห็นความเป็นจริง สมณพราหมณ์จึงเห็นว่าตนเลิศกว่าเขา เสมอเขา หรือด้อยกว่าเขา ทั้ง ๆ ที่ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ถ้าเห็นความเป็นจริงจะไม่เป็นเช่นนั้น แล้วตรัสสอนให้โสณคหบดีบุตรพิจารณา

ขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง

ในทุติยโสณสูตร ตรัสว่า สมณพราหมณ์ผู้ไม่รู้ชัดขันธ์ ๕ ความเกิดขึ้น ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณพราหมณ์

และไม่ได้รับประโยชน์จากความเป็นสมณพราหมณ์

๙-๑๐. นันทิกขยสูตร และ ทุติยนันทิกขยสูตร ต่างว่าด้วยการสิ้นความเพลิดเพลิน แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในนันทิกขยสูตร ทรงแสดงว่า การเห็นขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยงเป็นสัมมาทิฏฐิ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายเป็นเหตุให้สิ้นความเพลิดเพลิน ส่วนในทุติยนันทิกขยสูตร ทรงสอนให้ภิกษุมนสิการขันธ์ ๕ โดยแยบคาย และให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งขันธ์ ๕ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายจะเป็นเหตุให้สิ้นความเพลิดเพลิน

๑.๒ มัชฌิมปัณณาสก์

๑.๒.๑ อุปยวรรค

อุปยวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความเข้าถึง ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญดังนี้

๑. อุปยสูตร ว่าด้วยความเข้าถึง คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญาณ เข้าถึง(อาศัย) รูป เวทนา สัญญา และสังขาร จึงเสวยความเพลิดเพลินและเจริญ งอกงามได้ ถ้าละความกำหนัดในขันธ์ (ธาตุ) ทั้ง ๕ ได้ วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อตั้ง อยู่ไม่ได้ก็เจริญงอกงามไม่ได้ ทำให้หลุดพ้นได้ในที่สุด

๒. พีชสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยพืช คือ ทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารว่า วิญญาณฐิติ ๔ เหมือนปฐวีธาตุ (สถานที่ปลูกพืช) ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเหมือนอาโปธาตุ (น้ำหล่อเลี้ยงพืช) วิญญาณพร้อมด้วยอาหาร (กรรม-

วิญญาณ) เหมือนพืช ๕ ชนิด ในตอนท้ายตรัสว่า ถ้าละความกำหนัดในขันธ์

ทั้ง ๕ ได้ วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อตั้งอยู่ไม่ได้ก็เจริญงอกงามไม่ได้ ทำให้หลุดพ้น ได้ในที่สุด

๓. อุทานสูตร ว่าด้วยการเปล่งอุทาน คือ ทรงเปล่งอุทานว่า ภิกษุผู้น้อมใจไป ว่า □ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้ากรรมสังขารจักไม่ได้มี ปฏิสนธิของเราก็จักไม่มี□ พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ เมื่อภิกษุรูปหนึ่งทูลถามเกี่ยวกับเนื้อความที่ทรงเปล่งอุทานนั้น จึงทรงอธิบายธรรมเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ให้ภิกษุรูป

นั้นฟัง

๔. อุปาทานปริวัตตนสูตร ว่าด้วยอุปาทานขันธ์เวียนรอบ คือ ทรงแสดงว่า

พระองค์รู้ชัดอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ โดยเวียนรอบ ๔ ครั้ง คือ (๑) ขันธ์ ๕ (๒) ความเกิดแห่งขันธ์ ๕ (๓) ความดับแห่งขันธ์ ๕ (๔) ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕

๕. สัตตัฏฐานสูตร ว่าด้วยฐานะ ๗ ประการ คือ ทรงแสดงว่า ภิกษุผู้ฉลาด ในฐานะ ๗ ประการ เพ่งพินิจโดยวิธี ๓ อย่าง เรียกว่า อุดมบุรุษ หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่จบพรหมจรรย์ ฐานะ ๗ ประการ ในที่นี้ ได้แก่ (๑) ขันธ์ ๕

(๒) ความเกิด (๓) ความดับ (๔) ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับ (๕) คุณ (๖) โทษ (๗) เครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ส่วนการเพ่งพินิจโดยวิธี ๓ อย่าง ได้แก่

(๑) การเพ่งพินิจเป็นธาตุ (๒) การเพ่งพินิจเป็นอายตนะ (๓) การเพ่งพินิจเป็น ปฏิจจสมุปบาท

๖. สัมมาสัมพุทธสูตร ว่าด้วยเหตุที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ทรง แสดงว่า เพราะพระองค์เบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับ ไม่ถือมั่นขันธ์ ๕

บัณฑิต จึงเรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา หลุดพ้นเพราะ

เบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับ ไม่ถือมั่นขันธ์ ๕ พระองค์ก็เรียกว่าผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาเหมือนกัน แต่ที่ต่างกัน คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทำทางที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น ทำให้รู้จักทางที่ไม่มีใครรู้จัก บอกทางที่ไม่มีใครบอก รู้จักทาง รู้แจ้งทาง ฉลาดในทาง ส่วนสาวกเป็นผู้ดำเนินไปตามทาง และเป็นผู้ตามมาภายหลัง

๗. อนัตตลักขณสูตร ว่าด้วยลักษณะแห่งอนัตตา คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา เป็นไปเพื่ออาพาธ บังคับให้เป็นไปตามใจไม่ได้ และทรงสอนให้ภิกษุ พิจารณาขันธ์ ๕ ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง

๘. มหาลิสูตร ว่าด้วยเจ้ามหาลิ คือ เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลิเข้าไป

ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ทรงคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับลัทธิของท่านปูรณะ

กัสสปะ ที่ว่า □ความเศร้าหมอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์เศร้า หมองเอง บริสุทธิ์เองโดยไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย□ พระองค์ตรัสตอบว่า มีเหตุมีปัจจัย โดยทรงอธิบายว่า ถ้าขันธ์ ๕ เป็นทุกข์อย่างเดียว สัตว์ก็ไม่พึงติดใจ แต่เพราะ

ขันธ์ ๕ เป็นสุขมิใช่ทุกข์เสมอไป สัตว์จึงติดใจ เมื่อติดใจก็ถูกรูปผูกไว้ จึงเศร้าหมอง ฉะนั้น ความเศร้าหมองของสัตว์จึงมีเหตุมีปัจจัย ส่วนความบริสุทธิ์ของสัตว์ มีนัยตรงกันข้าม

๙. อาทิตตสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน คือทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นของร้อน

๑๐. นิรุตติปถสูตร ว่าด้วยหลักภาษา คือ ทรงแสดงว่าหลักการ ๓ ประการ คือ (๑) หลักภาษา (๒) หลักการตั้งชื่อ (๓) หลักการบัญญัติ ไม่ถูกทอดทิ้งทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน และไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญูชนคัดค้าน

๑.๒.๒ อรหันตวรรค

อรหันตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญ ของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อุปาทิยมานสูตร ว่าด้วยผู้ยึดมั่นขันธ์ คือ ภิกษุรูปหนึ่งทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อเพื่อหลีกออกไปอยู่คนเดียว พระผู้มีพระภาคตรัสสอน

ว่า เมื่อบุคคลยึดมั่นก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่ยึดมั่นก็พ้นจากมารผู้มีบาป เมื่อภิกษุ รูปนั้นกราบทูลว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ ๕ จึงเป็นเช่นนั้น พระองค์จึงตรัสชมเชย

๒. มัญญมานสูตร ว่าด้วยผู้กำหนดหมายขันธ์ มีเนื้อหาคล้ายพระสูตรที่แล้ว ต่างแต่ในพระสูตรนี้ตรัสว่า เมื่อบุคคลกำหนดหมายก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่กำหนด หมายก็พ้นจากมารผู้มีบาป

๓. อภินันทมานสูตร ว่าด้วยผู้เพลิดเพลินขันธ์ มีเนื้อหาคล้ายอุปาทิยมาน- สูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ตรัสว่า เมื่อบุคคลเพลิดเพลินก็ถูกมารผูกมัดไว้ เมื่อไม่เพลิดเพลินก็พ้นจากมารผู้มีบาป

๔. อนิจจสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง มีเนื้อหาคล้ายอุปาทิยมานสูตร ต่างแต่ใน พระสูตรนี้ ตรัสสอนให้ภิกษุละความพอใจในสิ่งที่ไม่เที่ยง คือ ขันธ์ ๕

๕. ทุกขสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ มีเนื้อหาคล้ายอุปาทิยมานสูตร ต่างแต่ใน พระสูตรนี้ ตรัสสอนให้ภิกษุละความพอใจในสิ่งที่เป็นทุกข์ คือ ขันธ์ ๕

๖. อนัตตสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา มีเนื้อหาคล้ายอุปาทิยมานสูตร ต่างแต่ ในพระสูตรนี้ ตรัสสอนให้ภิกษุละความพอใจในสิ่งที่เป็นอนัตตา คือ ขันธ์ ๕

๗. อนัตตนิยสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอัตตา มีเนื้อหาคล้ายอุปาทิยมาน-

สูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ตรัสสอนให้ภิกษุละความพอใจในสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอัตตา คือ ขันธ์ ๕

๘. รชนียสัณฐิตสูตร ว่าด้วยสิ่งที่จูงใจให้กำหนัด มีเนื้อหาคล้ายอุปาทิยมาน- สูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ตรัสสอนให้ภิกษุละความพอใจในสิ่งจูงใจให้กำหนัด คือ

ขันธ์ ๕

๙. ราธสูตร ว่าด้วยพระราธะ คือ ท่านพระราธะทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย ตรัสตอบว่า เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นขันธ์ ๕ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือ

ภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย

๑๐. สุราธสูตร ว่าด้วยพระสุราธะ มีเนื้อหาคล้ายราธสูตร

๑.๒.๓ ขัชชนียวรรค

ขัชชนียวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยผู้ถูกเคี้ยวกิน ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๗ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความ

สำคัญ ดังนี้

๑. อัสสาทสูตร ว่าด้วยคุณของขันธ์ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ปุถุชน ผู้ไม่ได้สดับ ย่อมไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ส่วนอริยสาวก มีนัยตรงกันข้าม

๒-๓. สมุทยสูตร และ ทุติยสมุทยสูตร ต่างว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งขันธ์ มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่แล้ว ต่างแต่ในที่นี้ทรงเพิ่มความเกิดขึ้น และความดับแห่งขันธ์เข้ามา

๔-๕. อรหันตสูตร และ ทุติยอรหันตสูตร ต่างว่าด้วยพระอรหันต์ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอรหันตสูตร ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายพิจารณาขันธ์ ๕ ซึ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ผู้ที่พิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนัด หลุดพ้น เป็นพระอรหันต์ซึ่งเลิศประเสริฐที่สุดในโลก เลิศประเสริฐกว่าสัตว์ในสัตตาวาสและภวัคคภพ ในตอนท้ายพระสูตรได้ตรัสคาถาประพันธ์ไว้ ส่วนในทุติยอรหันตสูตรมีเนื้อหาเหมือนกัน แต่ไม่มีคาถาประพันธ์

๖. สีหสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยพญาราชสีห์ คือทรงแสดงธรรมด้วยอุปมา-

โวหารว่า เมื่อพระตถาคตทรงอุบัติขึ้นในโลก ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ความเกิดขึ้น และความดับแห่งขันธ์ ๕ แม้แต่พวกเทพที่มีอายุยืนจนคิดว่าตนเที่ยง ยั่งยืน คงที่ พอได้สดับธรรมที่พระองค์ทรงแสดงก็ยังพากันหวาดหวั่นสะดุ้งกลัว เหมือนเมื่อพญาราชสีห์บันลือสีหนาท สัตว์ทั้งหลายก็หวาดหวั่นสะดุ้งกลัว ถ่ายมูตรคูถ หนีไปทางใดทางหนึ่ง ฉะนั้น

๗. ขัชชนียสูตร ว่าด้วยผู้ถูกเคี้ยวกิน คือ ทรงแสดงว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด เมื่อระลึกถึงชาติก่อนก็ระลึกถึงเฉพาะอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ หรือระลึกถึง

ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งทั้ง ๆ ที่ขันธ์ ๕ มีชื่อเรียกตามสภาวะของมัน เช่น เพราะสลายไป จึงเรียกว่า รูป เป็นต้น ส่วนอริยสาวกพิจารณาเห็นว่าตนถูกขันธ์ ๕ เคี้ยวกิน จึงไม่มีความอาลัย ไม่ชื่นชม และปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับ

ขันธ์ ๕ นั้น แล้วทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาขันธ์ ๕ ว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๘. ปิณโฑลยสูตร ว่าด้วยการเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพ คือ ทรงแสดงธรรมให้ ภิกษุทั้งหลายฟังว่า การที่ภิกษุทุศีลเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพเป็นการกระทำที่ต่ำทราม ย่อมถูกชาวโลกด่าว่าเป็นผู้ขอทานเลี้ยงชีพ ทรงแสดงจุดประสงค์ของการบวชว่าเพื่อ

ทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งมวล ทรงแสดงวิธีดับอกุศลวิตก ๓ ประการ และทิฏฐิ ๒ ประการ และทรงสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๙. ปาลิเลยยสูตร ว่าด้วยป่าปาลิเลยยกะ คือ ทรงแสดงธรรมที่ป่าปาลิ-เลยยกะว่า เมื่อบุคคลรู้ เห็นว่า สังขาร (ความคิดปรุงแต่งและความเห็นเกี่ยวกับ

ขันธ์ ๕) ตัณหา เวทนา ผัสสะ และอวิชชา ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่งอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น อาสวะทั้งหลายของบุคคลนั้นย่อมสิ้นไปโดยลำดับ

๑๐. ปุณณมสูตร ว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง คือ ในวัน อุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนดวงจันทร์เต็มดวง พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่งในที่แจ้ง ประทานโอกาสให้ภิกษุทั้งหลายทูลถามปัญหา ภิกษุได้ทูลถามปัญหา ๑๐ ข้อ คือ (๑) เรื่องขันธ์ ๕ (๒) เรื่องมูลเหตุแห่งขันธ์ ๕ (๓) เรื่องฉันทราคะ (๔) เรื่องชื่อของขันธ์ ๕ (๕) เรื่องเหตุปัจจัยแห่งการบัญญัติขันธ์ ๕ (๖) เรื่องสักกายทิฏฐิ (๗) เรื่องเหตุไม่มีสักกายะ (๘) เรื่องคุณ โทษ และเครื่องสลัดออก จากขันธ์ ๕ (๙) เรื่องไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย (๑๐) เรื่องกรรมที่อนัตตากระทำถูกต้องอัตตาได้หรือไม่

๑.๒.๔ เถรวรรค

เถรวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระเถระ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของ

พระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร ในวรรคนี้ แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญดังนี้

๑. อานันทสูตร ว่าด้วยพระอานนท์ คือ ท่านพระอานนท์แสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ท่านบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน เพราะได้ฟังธรรมเกี่ยวกับการไม่ถือมั่นขันธ์ ๕ จากท่านพระปุณณมันตานีบุตร

๒. ติสสสูตร ว่าด้วยพระติสสะ คือ ท่านพระติสสะไม่ยินดีประพฤติพรหม- จรรย์และมีความสงสัยในพระธรรม พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้เข้าเฝ้าแล้วทรง

แสดงธรรมให้ฟังว่า ผู้ที่ยังไม่หมดความกำหนัดในขันธ์ ๕ เมื่อขันธ์ ๕ แปรผันเป็นอย่างอื่นก็เกิดโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ส่วนผู้หมดความกำหนัดจะไม่เป็นเช่นนั้น และทรงสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๓. ยมกสูตร ว่าด้วยพระยมกะ คือ ท่านพระยมกะเกิดทิฏฐิชั่วว่า พระขีณาสพ ตายแล้วขาดสูญ พินาศ ไม่เกิดอีก ภิกษุทั้งหลายจึงขอให้ท่านพระสารีบุตรแสดง ธรรมให้ท่านพระยมกะฟัง พระเถระจึงสอนให้ท่านพระยมกะพิจารณาขันธ์ ๕ ว่า

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่สามารถค้นหาตถาคต (สัตว์) ในขันธ์ ๕ ได้

จนท่านพระยมกะบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พระเถระได้แสดงธรรมด้วยอุปมา-

โวหารต่อไปว่า ปุถุชนยึดติดอยู่ด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ ไม่รู้ชัดว่าขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นผู้ฆ่า และยึดมั่นขันธ์ ๕ ว่าเป็นอัตตาของตน จึงเกิดความทุกข์ เหมือนคหบดีหรือบุตรคหบดีผู้มั่งคั่งไว้วางใจคนร้ายซึ่งปลอมตัวมาเป็นมิตรจึงถูกฆ่าโดยไม่รู้ตัว ส่วนพระอริยสาวกมีนัยตรงกันข้าม ท่านพระยมกะจึงได้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์

๔. อนุราธสูตร ว่าด้วยพระอนุราธะ คือ อัญเดียรถีย์ปริพาชกพวกหนึ่ง ถาม ท่านพระอนุราธะว่า พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควร บรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะบัญญัติตถาคตให้เหมาะสมกับพระคุณข้อนี้ จะบัญญัติ ด้วยฐานะ ๔ อย่างได้หรือไม่ คือ (๑) หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก (๒) หลัง จากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก (๓) หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก (๔) หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ พระเถระ ตอบว่า ไม่ได้ ต้องบัญญัติตถาคตเว้นฐานะ ๔ อย่างนี้ พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชก จึงกล่าวประณามพระเถระว่าเป็นผู้โง่เขลา แล้วจากไป พระเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มี พระภาค กราบทูลเรื่องการสนทนานั้นให้ทรงทราบแล้วทูลถามว่า ถ้าพวก

อัญเดียรถีย์ปริพาชกซักไซ้ในเรื่องนี้ต่อไปอีกจะตอบเขาอย่างไร พระผู้มีพระภาค

ตรัสว่า การบัญญัติตถาคตเช่นนั้น ล้วนไม่ถูกต้องทั้งสิ้น เพราะจะบัญญัติตถาคตด้วยขันธ์ ๕ ซึ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ได้เลย (หมายความว่าตถาคตไม่มีอัตตาจึงบัญญัติไม่ได้)

๕. วักกลิสูตร ว่าด้วยพระวักกลิ คือ พระผู้มีพระภาคเสด็จไปเยี่ยมท่านพระ

วักกลิซึ่งกำลังอาพาธหนัก เมื่อทรงทราบว่ามีความทุรนทุรายมาก เพราะประสงค์จะเข้าเฝ้าพระองค์แต่ไม่มีกำลังพอที่จะเข้าเฝ้าได้ จึงตรัสว่า การเห็นพระวรกายของพระองค์ไม่มีประโยชน์ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นพระองค์ ผู้ใดเห็นพระองค์ (ธรรมกาย) ผู้นั้นก็ชื่อว่าเห็นธรรม และตรัสสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วเสด็จกลับไปยังที่ประทับ ต่อมาท่านพระวักกลิก็ฆ่าตัวตาย และบรรลุอรหัตตผล พร้อมกับการดับจิต

๖. อัสสชิสูตร ว่าด้วยพระอัสสชิ คือ พระผู้มีพระภาคเสด็จไปเยี่ยมท่านพระ

อัสสชิซึ่งกำลังอาพาธหนัก เมื่อทรงทราบว่า มีความทุรนทุรายมากเพราะเสื่อมจาก สมาธิ จึงทรงสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และสอนให้พิจารณาว่าเวทนา ๓ ไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลิน

๗. เขมกสูตร ว่าด้วยพระเขมกะ คือ ท่านพระเขมกะซึ่งเป็นพระนักเทศน์

ชื่อดังอาพาธหนัก พระเถระหลายรูปต้องการฟังธรรมจากท่าน จึงส่งท่านพระ

ทาสกะไปถามปัญหาเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ถึง ๔ ครั้ง ท่านจึงถือไม้เท้าไปแสดงธรรมให้พระเถระทั้งหลายฟัง เมื่อแสดงธรรมจบ ท่านและพระเถระทุกรูปก็ได้

บรรลุธรรม

๘. ฉันนสูตร ว่าด้วยพระฉันนะ คือ ท่านพระฉันนะขอให้เพื่อนภิกษุแสดงธรรมให้ฟัง ภิกษุทั้งหลายจึงแสดงเรื่องขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ท่านพระฉันนะคิดว่าตนก็รู้เรื่องนี้ดี แต่ทำไมจึงไม่บรรลุธรรม จึงเข้าไปขอให้ท่านพระอานนท์แสดงธรรมให้ฟัง พระเถระจึงแสดงธรรมโดยอ้างพระพุทธดำรัสว่า

โลกยึดติดอยู่กับที่สุด ๒ อย่าง คือ ความมีกับความไม่มี จึงเกิดความยึดมั่น ส่วนพระตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลาง (ระหว่างความมีกับความไม่มี) คือ ปัจจยาการ ๑๒ หรือหลักปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง เมื่อพระเถระแสดงธรรมจบ ท่านพระฉันนะก็ได้บรรลุธรรม

๙-๑๐. ราหุลสูตร และ ทุติยราหุลสูตร ต่างว่าด้วยพระราหุล แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในราหุลสูตร ท่านพระราหุลทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อรู้ เห็นอย่างไรจึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย ตรัสตอบว่า เมื่อเห็น

ขันธ์ ๕ ด้วยปัญญาว่า □นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา□ จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย ส่วนในทุติยราหุลสูตร ท่านพระราหุลทูลถามว่า เมื่อรู้ เห็นอย่างไร ใจจึงจะปราศจากอหังการ มมังการ และ

มานานุสัย ก้าวล่วงมานะ สงบระงับ หลุดพ้นดี ตรัสตอบว่า เมื่อรู้ เห็นเหมือนในราหุลสูตร แล้วสามารถหลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น ใจจึงจะปราศจากอหังการเป็นต้น

๑.๒.๕ ปุปผวรรค

ปุปผวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอุปมาด้วยดอกไม้ ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๒ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. นทีสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยแม่น้ำ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารว่า ปุถุชนผู้ยึดติดอยู่ด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ เมื่อขันธ์ ๕ ย่อยยับไปก็จะถึงความพินาศ เหมือนคนถูกกระแสน้ำเชี่ยวที่ไหลลงจากยอดภูเขาพัดพาไป ถึงจะจับต้นไม้ต้นหญ้าที่เกิดอยู่ข้างแม่น้ำนั้น ก็ถึงความพินาศเพราะต้นไม้

ต้นหญ้าหลุดไป ฉะนั้น ในตอนท้าย ตรัสสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๒. ปุปผสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยดอกไม้ คือ ทรงแสดงธรรมด้วยอุปมา-

โวหารว่า การที่พระองค์แสดงธรรมเกี่ยวกับความมีและความไม่มีของขันธ์ ๕ นั้น ไม่เป็นการขัดแย้งกับโลก เป็นการแสดงตรงตามที่โลกสมมติกัน และตรัสว่า

พระองค์เกิดในโลก เจริญในโลก ครอบงำโลก แต่ไม่ติดโลก เหมือนดอกบัวที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่พ้นน้ำแล้ว ไม่ติดน้ำ

๓. เผณปิณฑูปมสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยกลุ่มฟองน้ำ คือ ทรงแสดงธรรมด้วย อุปมาโวหารเปรียบเทียบขันธ์ ๕ กับสิ่งต่าง ๆ คือ รูปเหมือนกลุ่มฟองน้ำ

เวทนา เหมือนฟองน้ำ สัญญาเหมือนพยับแดด สังขารเหมือนแก่นในต้นกล้วย วิญญาณ เหมือนมายากล

๔. โคมยปิณฑสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยก้อนโคมัย คือ ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า

ขันธ์ ๕ ที่เที่ยงแท้มีหรือไม่ ตรัสตอบเปรียบเทียบขันธ์ ๕ กับก้อนโคมัย (มูลโค) ว่า ขันธ์ ๕ แม้ขนาดเท่าก้อนโคมัย ที่จะเที่ยงแท้ ยั่งยืนไม่มีเลย แล้วทรงยกนิทาน ในอดีตที่พระองค์เคยเป็นกษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษก สมบูรณ์ด้วยสิ่งต่าง ๆ มากมาย แต่ทุกอย่างนั้นก็ล่วงลับดับไป แปรผันไปแล้ว ทุกสิ่งล้วนมีลักษณะไม่เที่ยง จึงควรเบื่อหน่าย คลายกำหนัด

๕. นขสิขาสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยฝุ่นที่ปลายเล็บ คือ ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหาเหมือนพระสูตรที่แล้ว ตรัสตอบเปรียบเทียบขันธ์ ๕ กับฝุ่นที่ปลายเล็บว่า ขันธ์ ๕ แม้ขนาดเท่าฝุ่นที่ปลายเล็บก็ไม่มีเลย แล้วตรัสสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๖. สุทธิกสูตร ว่าด้วยขันธ์ล้วน ๆ คือ ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหาเหมือนใน โคมยปิณฑสูตร ตรัสตอบเหมือนกัน แต่ไม่มีอุปมา

๗-๘. คัททูลพัทธสูตร และ ทุติยคัททูลพัทธสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยสุนัขถูกล่าม แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในคัททูลพัทธสูตร ทรงแสดงธรรมด้วย

อุปมาโวหารว่า ปุถุชนผู้ยึดติดอยู่ด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ ย่อมแล่นวนเวียนอยู่กับ

ขันธ์ ๕ หนีไม่พ้นขันธ์ ๕ จึงไม่พ้นทุกข์ เหมือนสุนัขถูกล่ามไว้ที่หลัก ได้แต่วิ่งวนเวียนหลักอยู่นั่นเอง

ในทุติยคัททูลพัทธสูตร ตรัสว่า ปุถุชนผู้พิจารณาเห็นขันธ์ ๕ ว่า □นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา□ จะเดิน ยืน นั่ง นอน ก็อยู่ใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหมือนสุนัขถูกล่ามไว้ที่หลัก จะเดิน ยืน หรือหมอบ ก็อยู่ใกล้หลักนั่นเอง ในตอนท้าย ตรัสสอนให้พิจารณาจิตและขันธ์ ๕

๙. วาสิชฏสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยด้ามมีด คือ ทรงแสดงธรรมด้วยอุปมา-โวหารว่า เมื่อบุคคลรู้ เห็นขันธ์ ๕ ความเกิด และความดับแห่งขันธ์ ๕ ก็จะสิ้นอาสวะได้ แต่ต้องเจริญสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ถ้าไม่เจริญธรรมเหล่านี้ จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะไม่ได้ เหมือนแม่ไก่ไม่ทับ ไม่กก ไม่ฟักไข่ให้ดี แม้ต้องการให้ลูกไก่ทำลายเปลือกไข่ออกมา ลูกไก่ก็ไม่สามารถทำลายเปลือกไข่ออกมาได้ แต่

ถ้าฟักไข่ให้ดี ลูกไก่ก็สามารถทำลาย เปลือกไข่ออกมาได้ การที่ภิกษุประกอบ ภาวนาอยู่เนือง ๆ อาจไม่รู้ว่า อาสวะสิ้นไปทุกวัน ๆ แต่หลังจากอาสวะสิ้นไปแล้วจึงจะรู้ได้ เหมือนช่างมีดไม่รู้ว่าด้ามมีดสึกทุกวัน ๆ จะรู้ก็ต่อเมื่อด้ามมีดสึกไป

แล้ว ในตอนท้ายตรัสว่า สังโยชน์ของภิกษุผู้ประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ ย่อมเสื่อมสิ้นไปโดยง่าย เหมือนเครื่องผูกเรือเดินสมุทรที่แช่อยู่ในน้ำนาน ๆ เมื่อนำมาไว้บนบก

โดนลมและแดด ถูกฝนตกรด ก็ผุเปื่อยไปโดยง่าย ฉะนั้น

๑๐. อนิจจสัญญาสูตร ว่าด้วยอนิจจสัญญา คือ ทรงแสดงว่า อนิจจสัญญาที่บุคคลเจริญโดยการพิจารณาขันธ์ ๕ ความเกิด และความดับแห่งขันธ์ ๕ ทำให้ครอบงำกามราคะ รูปราคะ ภวราคะ อวิชชาได้ และทำให้ถอนอัสมิมานะได้ ทรง

ยกอุปมาขึ้นแสดงเปรียบเทียบหลายข้อ เช่น เหมือนชาวนาใช้ไถคันใหญ่ไถนา

ย่อมไถทำลายรากหญ้าทุกชนิดได้ เหมือนคนเกี่ยวหญ้ามุงกระต่าย เกี่ยวเสร็จแล้ว จับปลาย เขย่า ฟาด สลัดออกได้

๑.๓ จูฬปัณณาสก์

๑.๓.๑ อันตวรรค

อันตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยที่สุด ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อันตสูตร ว่าด้วยที่สุด คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงที่สุด ๔ อย่าง

คือ (๑) ที่สุดคือสักกายะ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ (๒) ที่สุดคือเหตุเกิดแห่งสักกายะ ได้แก่ ตัณหา ๓ (๓) ที่สุดคือความดับแห่งสักกายะ ได้แก่ ความดับตัณหา

(๔) ที่สุดคือปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

๒. ทุกขสูตร ว่าด้วยทุกข์ คือ ทรงแสดงทุกข์ตามหลักอริยสัจ ๔ ว่า

(๑) ทุกข์ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ (๒) ทุกขสมุทัย ได้แก่ ตัณหา ๓ (๓) ทุกขนิโรธ ได้แก่ ความดับตัณหา (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

๓. สักกายสูตร ว่าด้วยสักกายะ คือ ทรงแสดงสักกายะตามหลักอริยสัจ ๔ ว่า (๑) สักกายะ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ (๒) เหตุเกิดแห่งสักกายะ ได้แก่

ตัณหา ๓ (๓) ความดับแห่งสักกายะ ได้แก่ ความดับตัณหา (๔) ปฏิปทาที่

ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

๔. ปริญเญยยสูตร ว่าด้วยธรรมที่ควรกำหนดรู้ คือ ทรงแสดงว่าธรรมที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ ขันธ์ ๕ ความกำหนดรู้ ได้แก่ ความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ และบุคคลผู้กำหนดรู้ ได้แก่ พระอรหันต์

๕-๖. สมณสูตร และ ทุติยสมณสูตร ต่างว่าด้วยสมณะ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในสมณสูตร ทรงแสดงว่า สมณพราหมณ์ผู้ไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง ไม่จัดว่าเป็นสมณพราหมณ์

และไม่ได้รับประโยชน์จากความเป็นสมณพราหมณ์ ส่วนผู้รู้ชัดมีนัยตรงกันข้าม ในทุติยสมณสูตร มีเนื้อหาคล้ายกัน ต่างแต่ทรงแสดงว่า สมณพราหมณ์ผู้ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ไม่จัดว่าเป็นสมณพราหมณ์ และไม่ได้รับประโยชน์จากความเป็นสมณพราหมณ์

๗. โสตาปันนสูตร ว่าด้วยพระโสดาบัน คือ ทรงแสดงว่า อริยสาวกผู้รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕ ทรงเรียกว่า พระโสดาบัน

๘. อรหันตสูตร ว่าด้วยพระอรหันต์ คือ ทรงแสดงว่า อริยสาวกผู้รู้ชัดดังในโสตาปันนสูตร แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น ทรงเรียกว่า ภิกษุผู้เป็น

อรหันตขีณาสพ

๙-๑๐. ฉันทปหานสูตร และ ทุติยฉันทปหานสูตร ต่างว่าด้วยการละความพอใจ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในฉันทปหานสูตร ทรงสอนให้ละความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน และความทะยานอยากในขันธ์ ๕ ส่วนในทุติยฉันทปหานสูตร ทรงแสดงธรรมที่ต้องละเพิ่มเข้ามาอีก คือ อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในขันธ์ ๕

๑.๓.๒ ธัมมกถิกวรรค

ธัมมกถิกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระธรรมกถึก ชื่อวรรคตั้งตาม

ชื่อพระสูตรที่ ๓-๔ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๓ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อวิชชาสูตร ว่าด้วยอวิชชา คือ พระผู้พระภาคตรัสตอบคำถามของภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามเรื่องอวิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชาว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้ขันธ์ ๕ ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ และเหตุนี้เองที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา

๒. วิชชาสูตร ว่าด้วยวิชชา คือ ตรัสตอบคำถามของภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามเรื่องวิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้มีวิชชาว่า วิชชาคือความรู้ชัดในขันธ์ ๕ ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ และเหตุนี้เอง ที่ทำให้บุคคลเป็นผู้มีวิชชา

๓-๔. ธัมมกถิกสูตร และ ทุติยธัมมกถิกสูตร ต่างว่าด้วยพระธรรมกถึก

แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในธัมมกถิกสูตร ตรัสตอบปัญหาของภิกษุเรื่องพระธรรมกถึกว่า ที่ชื่อว่าธรรมกถึก เพราะแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับขันธ์ ๕ ทรงอธิบายเพิ่มเติมให้อีก ๒ ชื่อ คือ ที่ชื่อว่าผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เพราะปฏิบัติธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับขันธ์ ๕ ที่ชื่อว่า

ผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน เพราะหลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด

ดับขันธ์ ๕

ในทุติยธัมมกถิกสูตร มีเนื้อหาคล้ายกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามปัญหารวม ๓ เรื่อง คือ เรื่องพระธรรมกถึก เรื่องผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และเรื่องผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน

๕. พันธนสูตร ว่าด้วยเครื่องพันธนาการ คือ ทรงแสดงว่า ปุถุชนยึดติดอยู่ ด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ จึงถูกเครื่องพันธนาการคือขันธ์ ๕ จองจำไว้จนแก่ จนตาย ตั้งแต่โลกนี้จนถึงโลกหน้า ส่วนอริยสาวกมีนัยตรงกันข้าม

๖-๗. ปริปุจฉิตสูตร และ ทุติยปริปุจฉิตสูตร ต่างว่าด้วยการสอบถาม แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในปริปุจฉิตสูตร ทรงสอบถามภิกษุเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ว่า "นี้ของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา" หรือไม่ เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า ไม่ใช่อย่างนั้น จึงตรัสสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ในทุติยปริปุจฉิตสูตร มีเนื้อหา คล้ายกัน ต่างแต่ทรงสอบถามว่า "นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา"

๘. สัญโญชนิยสูตร ว่าด้วยธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ฉันทราคะในขันธ์ ๕ เป็นสังโยชน์

๙. อุปาทานิยสูตร ว่าด้วยธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน คือ ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่อุปาทาน ฉันทราคะในขันธ์ ๕ เป็นอุปาทาน

๑๐. สีลวันตสูตร ว่าด้วยธรรมที่ภิกษุผู้มีศีลควรมนสิการโดยแยบคาย คือ ท่านพระมหาโกฏฐิตะถามท่านพระสารีบุตรถึงธรรมที่ภิกษุผู้มีศีลควรมนสิการ พระเถระตอบว่า ควรมนสิการขันธ์ ๕ เมื่อถูกถามต่อไปถึงธรรมที่ภิกษุผู้เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ ควรมนสิการ พระเถระก็ตอบว่าควรมนสิการ ขันธ์ ๕ เช่นกัน

๑๑. สุตวันตสูตร ว่าด้วยธรรมที่ภิกษุผู้ได้สดับควรมนสิการโดยแยบคาย มีเนื้อหาคล้ายสีลวันตสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ท่านพระมหาโกฏฐิตะถามถึงธรรมที่ภิกษุผู้ได้สดับควรมนสิการ

๑๒-๑๓. กัปปสูตร และ ทุติยกัปปสูตร ต่างว่าด้วยพระกัปปะ แต่มีรายละเอียดต่างกัน มีเนื้อหาเหมือนราหุลสูตร และทุติยราหุลสูตร เถรวรรค มัชฌิมปัณณาสก์ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ท่านพระกัปปะเป็นผู้ทูลถามปัญหา

๑.๓.๓ อวิชชาวรรค

อวิชชาวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอวิชชา ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร ในวรรคนี้ แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑-๓. สมุทยธัมมสูตร ทุติยสมุทยธัมมสูตร และ ตติยสมุทยธัมมสูตร ต่างว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในสมุทย-

ธัมมสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามเรื่องอวิชชาเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา วิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้มีวิชชา

ว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้ขันธ์ ๕ ที่มีความเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป มีทั้งความ

เกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา และเหตุนี้เองที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา ส่วนวิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้มีวิชชามีนัยตรงกันข้าม

ในทุติยสมุทยธัมมสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ท่านพระมหาโกฏฐิตะเป็นผู้ถามปัญหาเรื่องอวิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในวิชชา ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้ตอบปัญหา

ในตติยสมุทยธัมมสูตร ท่านพระมหาโกฏฐิตะเป็นผู้ถามปัญหาเรื่องวิชชาและเหตุที่ทำให้บุคคลมีวิชชา ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้ตอบปัญหา

๔-๕. อัสสาทสูตร และ ทุติยอัสสาทสูตร ต่างว่าด้วยคุณของขันธ์ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอัสสาทสูตร ท่านพระมหาโกฏฐิตะถามปัญหากับท่านพระสารีบุตรเรื่องอวิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา พระเถระ

ตอบว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง และเหตุนี้เอง ที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ตกอยู่ในอวิชชา ในทุติย-

อัสสาทสูตร ท่านพระมหาโกฏฐิตะถามปัญหาเรื่องวิชชา และเหตุที่ทำให้บุคคล

เป็นผู้มีวิชชา พระเถระตอบว่า วิชชา คือ ความรู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง

๖-๗. สมุทยสูตร และ ทุติยสมุทยสูตร ต่างว่าด้วยความเกิดแห่งขันธ์ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในสมุทยสูตร มีเนื้อหาเหมือนอัสสาทสูตร ต่าง

แต่ท่านพระสารีบุตรตอบว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕ ในทุติยสมุทยสูตร มีเนื้อหาเหมือนทุติยอัสสาท-สูตรต่างแต่ท่านพระสารีบุตรตอบว่า วิชชา คือ ความรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ ๕

๘-๑๐. โกฏฐิตสูตร ทุติยโกฏฐิตสูตร และ ตติยโกฏฐิตสูตร ต่างว่าด้วยพระโกฏฐิตะ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในโกฏฐิตสูตร ท่านพระสารีบุตรถามปัญหากับท่านพระมหาโกฏฐิตะ มีเนื้อหาเหมือนอัสสาทสูตร และทุติยอัสสาทสูตรรวมกัน ในทุติยโกฏฐิตสูตร มีเนื้อหาเหมือนสมุทยสูตร และทุติยสมุทยสูตรรวมกัน ในตติยโกฏฐิตสูตร ท่านพระมหาโกฏฐิตะถามปัญหาเหมือนในสมุทยธัมมสูตร ท่านพระสารีบุตรตอบว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้ขันธ์ ๕ ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ ส่วนวิชชามีนัยตรงกันข้าม

๑.๓.๔ กุกกุฬวรรค

กุกกุฬวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๔ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและ

ใจความสำคัญ ดังนี้

๑. กุกกุฬสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า

ขันธ์ ๕ เป็นของร้อน

๒-๔. อนิจจสูตร ทุติยอนิจจสูตร และ ตติยอนิจจสูตร ต่างว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอนิจจสูตร ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง ให้ละฉันทะในขันธ์ ๕ นั้น ในทุติยอนิจจสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ทรงสอนให้ละราคะในขันธ์ ๕ ในตติยอนิจจสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ทรงสอนให้ละฉันทราคะในขันธ์ ๕

๕-๗. ทุกขสูตร ทุติยทุกขสูตร และ ตติยทุกขสูตร ต่างว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในทุกขสูตร ทรงแสดงว่า ขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ให้ละฉันทะในขันธ์ ๕ นั้น ในทุติยทุกขสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ทรงสอนให้ละราคะในขันธ์ ๕ ในตติยทุกขสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ทรงสอนให้

ละฉันทราคะในขันธ์ ๕

๘-๑๐. อนัตตสูตร ทุติยอนัตตสูตร และ ตติยอนัตตสูตร ต่างว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอนัตตสูตร ทรงแสดงว่าขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา ให้ละฉันทะในขันธ์ ๕ นั้น ในทุติยอนัตตสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ทรงสอนให้ละราคะในขันธ์ ๕ ในตติยอนัตตสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน

ต่างแต่ทรงสอนให้ละฉันทราคะในขันธ์ ๕

๑๑. นิพพิทาพหุลสูตร ว่าด้วยผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย คือ ทรงสอนให้เป็น ผู้มากด้วยความเบื่อหน่ายในขันธ์ ๕ ซึ่งจะทำให้พ้นจากขันธ์ ๕ พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์

๑๒. อนิจจานุปัสสีสูตร ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง มีเนื้อหาเหมือน พระสูตรที่แล้ว ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงสอนให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในขันธ์ ๕

๑๓. ทุกขานุปัสสีสูตร ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นทุกข์ มีเนื้อหาเหมือนนิพพิทา-พหุลสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงสอนให้พิจารณาเห็นทุกข์ในขันธ์ ๕

๑๔. อนัตตานุปัสสีสูตร ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นอนัตตา มีเนื้อหาเหมือน

นิพพิทาพหุลสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงสอนให้พิจารณาเห็นอนัตตาในขันธ์ ๕

๑.๓.๕ ทิฏฐิวรรค

ทิฏฐิวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยทิฏฐิ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของ

พระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. อัชฌัตตสูตร ว่าด้วยสุขและทุกข์ในภายใน คือ พระผู้มีพระภาคตรัสถาม ภิกษุทั้งหลายถึงเหตุที่ทำให้สุขและทุกข์ในภายในเกิดขึ้น แล้วตรัสตอบด้วยพระองค์ เองว่า เหตุที่ทำให้สุขและทุกข์ในภายในเกิดขึ้น คือ ขันธ์ ๕ และทรงสอนให้พิจารณา

ขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา

๒. เอตังมมสูตร ว่าด้วยการพิจารณาเห็นว่านั่นของเรา คือ ตรัสถามถึงเหตุ ที่ทำให้บุคคลพิจารณาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา แล้ว

ตรัสตอบด้วยพระองค์เองว่า เหตุที่ทำให้บุคคลพิจารณาเห็นเช่นนั้น คือ ความ

ยึดมั่นขันธ์ ๕ และทรงสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงจะไม่พิจารณาเห็นเช่นนั้น

๓. โสอัตตาสูตร ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน คือ ตรัสถาม ถึงเหตุที่ทำให้เกิดทิฏฐิว่า อัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา แล้วตรัสตอบด้วยพระองค์เองว่า เหตุที่ทำให้เกิดทิฏฐิเช่นนั้น คือ ความยึดมั่นขันธ์ ๕ และทรงสอนให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงจะไม่เกิดทิฏฐิเช่นนั้น

๔. โนจเมสิยาสูตร ว่าด้วยทิฏฐิว่าเราไม่พึงมี คือ ตรัสถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดทิฏฐิว่า ถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้

บริขารของเราก็จักไม่มี แล้วตรัสตอบเหมือนในพระสูตรที่แล้ว

๕. มิจฉาทิฏฐิสูตร ว่าด้วยมิจฉาทิฏฐิ คือ ตรัสถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดมิจฉา-

ทิฏฐิ แล้วตรัสตอบเหมือนในโสอัตตาสูตร

๖. สักกายทิฏฐิสูตร ว่าด้วยสักกายทิฏฐิ คือ ตรัสถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดสักกายทิฏฐิ แล้วตรัสตอบเหมือนในโสอัตตาสูตร

๗. อัตตานุทิฏฐิสูตร ว่าด้วยอัตตานุทิฏฐิ คือ ตรัสถามถึงเหตุที่ทำให้เกิด

อัตตานุทิฏฐิ แล้วตรัสตอบเหมือนในโสอัตตาสูตร

๘-๙. อภินิเวสสูตร และ ทุติยอภินิเวสสูตร ต่างว่าด้วยความยึดมั่น แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอภินิเวสสูตร ตรัสถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดความพัวพันด้วยสังโยชน์ และความยึดมั่น ตรัสตอบเหมือนในโสอัตตาสูตร ในทุติย-

อภินิเวสสูตร ตรัสถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสังโยชน์ และความยึดมั่น ตรัสตอบเหมือนกัน

๑๐. อานันทสูตร ว่าด้วยพระอานนท์ คือ ท่านพระอานนท์ทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อเพื่อหลีกออกไปอยู่คนเดียว พระผู้มีพระภาคทรงสอน

ให้พิจารณาขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา

๒. ราธสังยุต

ราธสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระราธะ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับ พระราธะ มีทั้งหมด ๔๖ สูตร ไม่มีการแบ่งเป็นปัณณาสก์ แต่แบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรค วรรคละ ๑๐ สูตรบ้าง ๑๒ สูตรบ้าง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ปฐมวรรค

ปฐมวรรค แปลว่า หมวดที่ ๑ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. มารสูตร ว่าด้วยมาร คือ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของท่าน

พระราธะเรื่องมารว่า เมื่อมีขันธ์ ๕ จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตาย หรือมีผู้ตาย

๒. สัตตสูตร ว่าด้วยสัตว์ คือ ตรัสตอบปัญหาของท่านพระราธะเรื่องสัตว์ว่า ที่เรียกว่า สัตว์ เพราะข้องหรือติดอยู่ในความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน และความทะยานอยากในขันธ์ ๕ ในตอนท้ายตรัสสอนให้แยกขันธ์ ๕ ออก เหมือน เด็กทำลายเรือนฝุ่น

๓. ภวเนตติสูตร ว่าด้วยกิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพ คือ ตรัสตอบปัญหาของท่านพระราธะเรื่องกิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพว่า กิเลสเป็นเหตุนำไปสู่ภพก็คือความ

กำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุ

ที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องในขันธ์ ๕

๔. ปริญเญยยสูตร ว่าด้วยธรรมที่ควรกำหนดรู้ คือ ทรงแสดงแก่ท่าน

พระราธะว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ ขันธ์ ๕ ความกำหนดรู้ ได้แก่ ความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ และบุคคลผู้กำหนดรู้ ได้แก่ พระอรหันต์

๕-๖. สมณสูตร และ ทุติยสมณสูตร มีเนื้อหาเหมือนสมณสูตร และทุติย- สมณสูตร อันตวรรค จูฬปัณณาสก์ ขันธสังยุต ตามลำดับ แต่ในที่นี้ทรงแสดงแก่

ท่านพระราธะ

๗. โสตาปันนสูตร มีเนื้อหาเหมือนโสตาปันนสูตร อันตวรรค จูฬปัณณาสก์

ขันธสังยุต แต่ในที่นี้ทรงแสดงแก่ท่านพระราธะ

๘. อรหันตสูตร มีเนื้อหาเหมือนอรหันตสูตร อันตวรรค จูฬปัณณาสก์

ขันธสังยุต แต่ในที่นี้ทรงแสดงแก่ท่านพระราธะ

๙-๑๐. ฉันทราคสูตร และ ทุติยฉันทราคสูตร มีเนื้อหาเหมือนฉันทปหาน-สูตร และทุติยฉันทปหานสูตร อันตวรรค จูฬปัณณาสก์ ขันธสังยุต ตามลำดับแต่ในที่นี้ทรงแสดงแก่ท่านพระราธะ

๒.๒ ทุติยวรรค

ทุติยวรรค แปลว่า หมวดที่ ๒ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ ส่วนชื่อของพระสูตรแต่ละสูตรล้วนเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ซึ่งทรงเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น ทรงเรียกขันธ์ ๕ ว่า มาร จึงตั้งชื่อสูตรว่า มารสูตร ทรงเรียกขันธ์ ๕ ว่า ธรรมของมาร จึงตั้งชื่อพระสูตรว่า มารธัมมสูตร เป็นต้น มีพระสูตรทั้งหมด ๑๒ สูตร ดังนี้

๑. มารสูตร ว่าด้วยมาร

๒. มารธัมมสูตร ว่าด้วยธรรมของมาร

๓. อนิจจสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยง

๔. อนิจจธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา

๕. ทุกขสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์

๖. ทุกขธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีทุกข์เป็นธรรมดา

๗. อนัตตสูตร ว่าด้วยสิ่งที่เป็นอนัตตา

๘. อนัตตธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีอนัตตาเป็นธรรมดา

๙. ขยธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา

๑๐. วยธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

๑๑. สมุทยธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

๑๒. นิโรธธัมมสูตร ว่าด้วยสิ่งที่มีความดับไปเป็นธรรมดา

๒.๓ อายาจนวรรค

อายาจนวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการอาราธนา หมายถึงการอาราธนาของ ท่านพระราธะ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๒ สูตร ในวรรคนี้ ส่วนชื่อและเนื้อหาของพระสูตร เหมือนทุติยวรรคต่างแต่ในตอนเริ่มต้นพระสูตรกล่าวถึงท่านพระราธะเข้าไปทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๒.๔ อุปนิสินนวรรค

อุปนิสินนวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยผู้เข้าไปนั่งใกล้ หมายถึงท่าน

พระราธะเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาค ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง

๑๒ สูตร ในวรรคนี้ ส่วนชื่อและเนื้อหาของพระสูตร เหมือนทุติยวรรคต่าง

แต่ในตอนเริ่มต้นพระสูตร กล่าวถึงท่านพระราธะเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาค และพระองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๓. ทิฏฐิสังยุต

ทิฏฐิสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องทิฏฐิ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับทิฏฐิหรือลัทธิต่าง ๆ มีทั้งหมด ๙๖ สูตร ไม่มีการแบ่งเป็นปัณณาสก์ แต่

แบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรค วรรคแรกมี ๑๘ สูตร ส่วนอีก ๓ วรรคที่เหลือ แต่ละวรรคมี ๒๖ สูตร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ โสตาปัตติวรรค

โสดาปัตติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยโสดาปัตติมรรค ชื่อวรรคตั้งตามสาระ

สำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๘ สูตร ในวรรคนี้ ส่วนชื่อของพระสูตรแต่ละสูตรตั้งตาม ทิฏฐิหรือลัทธิต่าง ๆ ๑๘ ประการ เช่น วาตสูตร ว่าด้วยทิฏฐิว่าลมไม่พัดเป็นต้น

เอตังมมสูตร ว่าด้วยทิฏฐิว่านั่นของเรา โสอัตตาสูตร ว่าด้วยทิฏฐิว่าอัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เนื้อหาสาระของพระสูตรทั้งหมด ทรงแสดงว่า ทิฏฐิหรือลัทธิเหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะขันธ์ ๕ และความยึดมั่นขันธ์ ๕ ถ้าพิจารณาเห็นขันธ์ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ทิฏฐิเหล่านั้นก็เกิดขึ้นไม่ได้ และจะทำให้บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน

๓.๒ ทุติยคมนวรรค

ทุติยคมนวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการไปที่ ๒ คือพระธรรมสังคีติกาจารย์

ตั้งโสตาปัตติวรรคเป็นลำดับที่ ๑ ให้ทุติยคมนวรรคเป็นลำดับที่ ๒ ชื่อวรรคจึงตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ ส่วนชื่อของพระสูตรแต่ละสูตร ตั้งตามทิฏฐิ

หรือลัทธิต่าง ๆ ๒๖ ประการ เท่ากับพระสูตร ๒๖ สูตร ซึ่งในจำนวนนี้ ๑๘ สูตรแรกตรงกับ ๑๘ สูตรในโสตาปัตติวรรค จึงทรงแสดงไว้โดยย่อในรูปของเปยยาล ส่วนอีก ๘ สูตรที่เหลือ ทรงแสดงไว้เต็ม เนื้อหาสาระของพระสูตรทั้งหมดคล้ายพระสูตรในโสตาปัตติวรรค ต่างแต่ทรงแสดงว่าทิฏฐิหรือลัทธิเหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะขันธ์ ๕ ที่เป็นทุกข์

๓.๓ ตติยคมนวรรค

ตติยคมนวรรค มีลักษณะเหมือนทุติยคมนวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๒๖ สูตร มีเนื้อหาคล้ายพระสูตรในโสตาปัตติวรรค และทุติยคมนวรรค ต่างแต่ทรงแสดงว่า ทิฏฐิหรือลัทธิเหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะขันธ์ ๕ ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

๓.๔ จตุตถคมนวรรค

จตุตถคมนวรรค มีลักษณะเหมือนทุติยคมนวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๒๖ สูตร มีเนื้อหาคล้ายพระสูตรในโสตาปัตติวรรคและทุติยคมนวรรค ต่างแต่ทรงแสดง

ขันธ์ ๕ ไว้ ๓ รอบ คือ (๑) ขันธ์ ๕ (๒) ขันธ์ ๕ ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

มีความแปรผันเป็นธรรมดา (๓) ขันธ์ ๕ ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

ที่พึงเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า □นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา□

๔. โอกกันตสังยุต

โอกกันตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องผู้ก้าวลงสู่อริยมรรค หมายถึงพระสูตรที่เกี่ยวกับผู้ก้าวลงสู่อริยมรรค คือ พระโสดาบัน มีทั้งหมด ๑๐ สูตร ไม่มีการแบ่งเป็นปัณณาสก์หรือวรรค ชื่อของพระสูตรตั้งตามธรรม ๑๐ หมวด แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. จักขุสูตร ว่าด้วยจักขุ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า อายตนะภาย

ใน ๖ คือ จักขุ (ตา) โสตะ (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย และมโน (ใจ) ไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น ผู้ศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้ ทรงเรียกว่า □สัทธานุสารี□ ธรรมเหล่านี้ของผู้ใดประจักษ์ชัดโดยยิ่งด้วยปัญญา ผู้นั้นทรงเรียกว่า □ธัมมานุสารี□ และผู้รู้ เห็นธรรมเหล่านี้ ทรงเรียกว่า □โสดาบัน□

๒. รูปสูตร ว่าด้วยรูป มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่แล้ว ต่างแต่ในพระสูตรนี้ทรงยกอายตนะภายนอก ๖ ขึ้นแสดง คือ รูป สัททะ (เสียง) คันธะ (กลิ่น) รส

โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) และธรรมารมณ์

๓. วิญญาณสูตร ว่าด้วยวิญญาณ มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงยกวิญญาณ ๖ ขึ้นแสดง คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ

๔. สัมผัสสสูตร ว่าด้วยสัมผัส มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงยกสัมผัส ๖ ขึ้นแสดง คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส

กายสัมผัส และมโนสัมผัส

๕. สัมผัสสชาสูตร ว่าด้วยสัมผัสสชาเวทนา มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่

ในพระสูตรนี้ ทรงยกเวทนา ๖ ขึ้นแสดง คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา

โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กาย-

สัมผัสสชาเวทนา และมโนสัมผัสสชาเวทนา

๖. รูปสัญญาสูตร ว่าด้วยรูปสัญญา มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงยกสัญญา ๖ ขึ้นแสดง คือ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา และธัมมสัญญา

๗. รูปสัญเจตนาสูตร ว่าด้วยรูปสัญเจตนา มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ ในพระสูตรนี้ ทรงยกเจตนา ๖ ขึ้นแสดง คือ รูปสัญเจตนา สัททสัญเจตนา คันธสัญเจตนา รสสัญเจตนา โผฏฐัพพสัญเจตนา และธัมมสัญเจตนา

๘. รูปตัณหาสูตร ว่าด้วยรูปตัณหา มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงยกตัณหา ๖ ขึ้นแสดง คือ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา และธัมมตัณหา

๙. ปฐวีธาตุสูตร ว่าด้วยปฐวีธาตุ มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ใน

พระสูตรนี้ทรงยกธาตุ ๖ ขึ้นแสดง คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ และวิญญาณธาตุ

๑๐. ขันธสูตร ว่าด้วยขันธ์ มีเนื้อหาเหมือนจักขุสูตร ต่างแต่ในพระสูตรนี้ ทรงยกขันธ์ ๕ ขึ้นแสดง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

๕. อุปปาทสังยุต

อุปปาทสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องความเกิดขึ้น หมายถึงประมวลพระสูตร ที่เกี่ยวกับความเกิดขึ้นแห่งธรรมต่าง ๆ ที่เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ซึ่งได้แก่

ธรรม ๑๐ หมวด คือ (๑) อายตนะภายใน ๖ (๒) อายตนะภายนอก ๖

(๓) วิญญาณ ๖ (๔) สัมผัส ๖ (๕) เวทนา ๖ (๖) สัญญา ๖ (๗) เจตนา ๖ (๘) ตัณหา ๖ (๙) ธาตุ ๖ (๑๐) ขันธ์ ๕

ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร ชื่อของพระสูตร แต่ละสูตรตรงกับ ชื่อของพระสูตรในโอกกันตสังยุต เว้นสัญญาสูตร สัญเจตนาสูตร ตัณหาสูตร และธาตุสูตร ส่วนเนื้อหาสาระของพระสูตรในสังยุตนี้ ทรงแสดงว่า ความเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้ง ๑๐ หมวดนั้น เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์

๖. กิเลสสังยุต

กิเลสสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องกิเลส หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับ กิเลส (ความเศร้าหมอง) มีทั้งหมด ๑๐ สูตร ชื่อของพระสูตรแต่ละสูตรตรงกับ ชื่อของพระสูตรในอุปปาทสังยุต ส่วนเนื้อหาสาระของพระสูตรในสังยุตนี้ ทรงแสดงว่า

ฉันทราคะในธรรมทั้ง ๑๐ หมวด (ดังในอุปปาทสังยุต) เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต

๗. สารีปุตตสังยุต

สารีปุตตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระสารีบุตร หมายถึงประมวลพระสูตร ที่เกี่ยวกับท่านพระสารีบุตร มีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความ สำคัญ ดังนี้

๑-๙. วิเวกชสูตร ว่าด้วยปฐมฌานมีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก อวิตักกสูตร ว่าด้วยทุติยฌานไม่มีวิตก ปีติสูตร ว่าด้วยตติยฌานที่มีปีติ อุเปกขาสูตร ว่าด้วย

จตุตถฌานที่มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา อากาสานัญจายตนสูตร ว่าด้วยอากาสา-นัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนสูตร ว่าด้วยวิญญาณัญจายตนฌาน

อากิญจัญญายตนสูตร ว่าด้วยอากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตน-สูตร ว่าด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน และ นิโรธสมาปัตติสูตร ว่าด้วยนิโรธ-

สมาบัติ พระสูตรทั้ง ๙ สูตรนี้ มีเนื้อหาคล้ายกัน คือ ท่านพระอานนท์ถามท่านพระสารีบุตรว่า ท่านอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร จึงทำให้อินทรีย์ผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ท่านอยู่ด้วยวิหารธรรม คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และนิโรธสมาบัติ ตามลำดับ

๑๐. สุจิมุขีสูตร ว่าด้วยสุจิมุขีปริพาชิกา คือ สุจิมุขีปริพาชิกาเห็นท่านพระ

สารีบุตรกำลังฉัน จึงเข้าไปถามปัญหาหลายข้อว่า ทำไมท่านจึงก้มหน้าฉัน เงยหน้าฉัน มองดูทิศใหญ่ฉัน มองดูทิศน้อยฉัน พระเถระตอบปฏิเสธทุกข้อ ทำให้นางแปลกใจ จึงถามถึงวิธีฉันของพระเถระ ท่านตอบว่า สมณพราหมณ์ผู้เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพเพราะเตรัจฉานวิชา คือ วิชาดูพื้นที่ เรียกว่า ก้มหน้าฉัน เลี้ยงชีวิตด้วยวิชาดูดาวดูฤกษ์ เรียกว่า เงยหน้าฉัน เลี้ยงชีวิตด้วยการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร เรียกว่า มองดูทิศใหญ่ฉัน เลี้ยงชีวิตด้วยวิชาดูอวัยวะ เรียกว่า มองดูทิศน้อยฉัน ส่วนตัวท่านไม่ประพฤติเช่นนั้น แสวงหาภิกษาโดยชอบธรรมแล้วจึงฉัน สุจิมุขีปริพาชิกาเกิดความเลื่อมใส จึงเข้าไปในกรุงราชคฤห์แล้วชักชวนให้คนถวายบิณฑบาตแก่พระในพระพุทธศาสนา

๘. นาคสังยุต

นาคสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องนาค หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับนาค รวมถึงกำเนิดของนาค เหตุที่ทำให้เกิดเป็นนาคเป็นต้น มีทั้งหมด ๕๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. สุทธิกสูตร ว่าด้วยกำเนิดนาคล้วน ๆ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกำเนิดของนาค ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) นาคที่เป็นอัณฑชะ (เกิดในไข่)

(๒) นาคที่เป็นชลาพุชะ (เกิดในครรภ์) (๓) นาคที่เป็นสังเสทชะ (เกิดในเถ้าไคลหรือเกิดในที่ชื้นแฉะ) (๔) นาคที่เป็นโอปปาติกะ (เกิดผุดขึ้น)

๒. ปณีตตรสูตร ว่าด้วยกำเนิดที่ประณีตกว่ากัน คือ ทรงแสดงว่า นาคประเภทที่ ๒-๓-๔ ประณีตกว่านาคประเภทที่ ๑ นาคประเภทที่ ๓-๔ ประณีตกว่าประเภทที่ ๑-๒ และนาคประเภทที่ ๔ ประณีตกว่าประเภทที่ ๑-๒-๓

๓-๖. อุโปสถสูตร ทุติยอุโปสถสูตร ตติยอุโปสถสูตร และ จตุตถอุโปสถสูตร ต่างว่าด้วยอุโบสถ แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในอุโปสถสูตร ตรัสตอบ

ปัญหาของ ภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้นาคที่เป็นอัณฑชะรักษาอุโบสถแล้วละกาย ที่เป็นงูได้ว่า ถ้านาคเหล่านั้นตั้งความปรารถนาแล้วประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา

และใจ (รักษาอุโบสถ) ก็จะสามารถละกายที่เป็นงูได้

ในทุติยอุโปสถสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็น ชลาพุชะ

ในตติยอุโปสถสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็นสังเสทชะ

ในจตุตถอุโปสถสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็นโอปปาติกะ

๗-๑๐. สุตสูตร ทุติยสุตสูตร ตติยสุตสูตร และ จตุตถสุตสูตร ต่างว่าด้วย เรื่องที่ได้ฟังมา แต่มีรายละเอียดต่างกัน คือ ในสุตสูตร ตรัสตอบปัญหาของภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับนาคที่เป็นอัณฑชะว่า ถ้าได้ฟังเรื่องนาคที่เป็นอัณฑชะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก แล้ว

ตั้งความปรารถนาเพื่อไปอยู่ร่วมกับนาคเหล่านั้น ก็จะสำเร็จได้

ในทุติยสุตสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็นชลาพุชะ

ในตติยสุตสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็น

สังเสทชะ

ในจตุตถสุตสูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างแต่ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็นโอปปาติกะ

๑๑-๒๐. อัณฑชทานูปการสุตตทสกะ ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกนาค ที่เป็นเป็นอัณฑชะ ๑๐ สูตร มีเนื้อหาคล้ายสุตสูตร ต่างแต่ทรงแสดงเหตุที่จะทำ ให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับนาคที่เป็นอัณฑชะไว้ ๑๐ อย่าง คือ (๑) ให้ข้าว

(๒) ให้น้ำ (๓) ให้ผ้า (๔) ให้ยาน (๕) ให้ดอกไม้ (๖) ให้ของหอม

(๗) ให้เครื่องลูบไล้ (๘) ให้ที่นอน (๙) ให้ที่พัก (๑๐) ให้เครื่องประทีป เหตุแต่ละอย่างจัดเป็น ๑ สูตร รวมเป็น ๑๐ สูตร

๒๑-๕๐. ชลาพุชาทิทานูปการสุตตติงสกะ ว่าด้วยพระสูตร ๓๐ สูตร มี

ชลาพุชทานูปการสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนอัณฑชทานูปการสุตตทสกะ ต่างแต่ในที่นี้ ทรงแสดงเหตุ ๑๐ อย่างดังกล่าวมาแล้ว ที่จะทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับนาคที่เป็นชลาพุชะ สังเสทชะ และโอปปาติกะ เหตุแต่ละอย่างจัดเป็น ๑

สูตร รวมกับนาค ๓ ประเภท จึงเป็นพระสูตร ๓๐ สูตร (๑๐ x ๓ = ๓๐)

๙. สุปัณณสังยุต

สุปัณณสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องครุฑ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับครุฑ รวมถึงกำเนิดของครุฑ เหตุที่จะทำให้เกิดเป็นครุฑ เป็นต้น มีทั้งหมด ๔๖ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. สุทธิกสูตร ว่าด้วยกำเนิดครุฑล้วน ๆ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกำเนิดของครุฑ ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) ครุฑที่เป็นอัณฑชะ (๒) ครุฑที่เป็นชลาพุชะ (๓) ครุฑที่เป็นสังเสทชะ (๔) ครุฑที่เป็นโอปปาติกะ

๒. หรันติสูตร ว่าด้วยครุฑฉุดนาค คือ ทรงแสดงว่า ครุฑประเภทที่ ๑ นำนาคประเภทที่ ๑ ไปได้ แต่นำนาคประเภทที่ ๒-๓-๔ ไปไม่ได้ ครุฑจำพวกที่ ๒-๓-๔ ก็มีนัยคล้ายกัน

๓. ทวยการีสูตร ว่าด้วยผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ คือ ตรัสตอบปัญหาของภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับครุฑ เป็นอัณฑชะว่า ผู้มีปกติกระทำกรรมทั้ง ๒ (กุศลกรรมและอกุศลกรรม) ถ้าได้ฟังเรื่องครุฑที่เป็นอัณฑชะมีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก แล้วตั้งความปรารถนาเพื่อไปอยู่ร่วมกับครุฑเหล่านั้น ก็จะสำเร็จได้

๔-๖. ทุติยาทิทวยการีสุตตัตติกะ ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นอัณฑชะ ๓ สูตร มีเนื้อหาเหมือนทวยการีสูตร ต่างแต่ในที่นี้ภิกษุทูลถามเกี่ยวกับนาคที่เป็นชลาพุชะ สังเสทชะ และโอปปาติกะ ตามลำดับ

๗-๑๖. อัณฑชทานูปการสุตตทสกะ ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑ ที่เป็นอัณฑชะ ๑๐ สูตร มีเนื้อหาคล้ายทวยการีสูตร ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงเหตุ

๑๐ อย่าง ที่จะทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับครุฑที่เป็นอัณฑชะ ดังที่ทรงแสดง ไว้ในอัณฑชทานูปการสุตตทสกะ นาคสังยุต

๑๗-๔๖. ชลาพุชทานูปการสูตร ว่าด้วยความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกครุฑที่เป็นชลาพุชะ มีเนื้อหาเหมือนอัณฑชทานูปการสุตตทสกะ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงเหตุ ๑๐ อย่าง ที่จะทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับครุฑที่เป็นชลาพุชะ สังเสทชะ และโอปปาติกะ เหตุแต่ละอย่างจัดเป็น ๑ สูตร รวมกับครุฑ ๓ ประเภท จึงเป็นพระสูตร ๓๐ สูตร (๑๐ X ๓ = ๓๐)

๑๐. คันธัพพกายสังยุต

คันธัพพกายสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเทพผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ มีทั้งหมด ๑๑๒ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. สุทธิกสูตร ว่าด้วยเทพผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพล้วน ๆ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเทพผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพ ๑๐ จำพวก คือ (๑) เทพผู้สถิต อยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก (๒) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น (๓) เทพผู้สถิตอยู่ที่ ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ (๔) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือก (๕) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด (๖) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบ (๗) เทพผู้

สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอก (๘) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ผล (๙) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้ มีกลิ่นที่รส (๑๐) เทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น

๒. สุจริตสูตร ว่าด้วยสุจริต คือ ตรัสตอบปัญหาของภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพว่า ผู้ประพฤติสุจริตทางกาย ได้ฟังเรื่องเทพผู้นับเนื่องในหมู่คันธัพพเทพมีอายุยืน มี

ผิวพรรณงาม มีความสุขมาก แล้วตั้งความปรารถนาเพื่อไปอยู่ร่วมกับคันธัพพเทพเหล่านั้น ก็จะสำเร็จได้

๓. มูลคันธทาตาสูตร ว่าด้วยผู้ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก คือ ตรัสตอบปัญหาของภิกษุว่า ผู้ให้ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก จะเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้สถิตอยู่ ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก

๔-๑๒. สารคันธาทิทาตาสุตตนวกะ ว่าด้วยพระสูตร ๙ สูตร มีสาร-

คันธทาตาสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนมูลคันธทาตาสูตร ต่างแต่ในที่นี้ภิกษุทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่จะทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น .... ที่กระพี้ ... ที่เปลือก ... ที่สะเก็ด ... ที่ใบ ... ที่ดอก ... ที่ผล ... ที่รส ... ที่กลิ่น เทพแต่ละจำพวก จัดเป็น ๑ สูตร รวมเป็น ๙ สูตร ตามลำดับ

๑๓-๒๒. มูลคันธทานูปการสุตตทสกะ ว่าด้วยพระสูตร ๑๐ สูตร มีมูล-คันธทานูปการสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาคล้ายสารคันธาทิทาตาสุตตนวกะ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงเหตุ ๑๐ อย่าง ที่จะทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก (ดูเหตุ ๑๐ อย่าง ในอัณฑชทานูปการสุตตทสกะ นาคสังยุต)

๒๓-๑๑๒. สารคันธาทิทานูปการสุตตนวุติกะ ว่าด้วยพระสูตร ๙๐ สูตร มีสารคันธทานูปการสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนมูลคันธทานูปการสุตตทสกะ ต่างแต่ในที่นี้ ทรงแสดงเหตุ ๑๐ อย่าง ที่จะทำให้ถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น ... ที่กระพี้ ... ที่เปลือก ... ที่สะเก็ด ... ที่ใบ ...

ที่ดอก ... ที่ผล ... ที่รส ... ที่กลิ่น เหตุแต่ละอย่างจัดเป็น ๑ สูตร รวมกับเทพ ๙ จำพวก จึงเป็น ๙๐ สูตร (๑๐ X ๙ = ๙๐)

๑๑. วลาหกสังยุต

วลาหกสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเทพพวกวลาหก (เทพผู้ทำให้เกิดเมฆ)

มีทั้งหมด ๕๗ สูตร ว่าด้วยเทพพวกวลาหก ๕ จำพวก คือ (๑) เทพที่เป็น

สีตวลาหก (๒) เทพที่เป็นอุณหวลาหก (๓) เทพที่เป็นอัพภวลาหก (๔) เทพที่เป็นวาตวลาหก (๕) เทพที่เป็นวัสสวลาหก รวมทั้งเหตุปัจจัยที่ทำให้เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพเหล่านั้น มีเนื้อหาสาระคล้ายคันธัพพกายสังยุตในสังยุตนี้

ไม่จัดแบ่งเป็นวรรค

๑๒. วัจฉโคตตสังยุต

วัจฉโคตตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องวัจฉโคตรปริพาชก หมายถึง

ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับวัจฉโคตรปริพาชกที่เข้ามาทูลถามปัญหาเกี่ยวกับ

อันตคาหิกทิฏฐิ (ความเห็นที่ยึดถือที่สุด) ๑๐ อย่าง คือ (๑) โลกเที่ยง

(๒) โลกไม่เที่ยง (๓) โลกมีที่สุด (๔) โลกไม่มีที่สุด (๕) ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น (ชีวะกับสรีระไม่ต่างกัน) (๖) ชีวะอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง (๗) สัตว์ (ภาษาเดิมใช้ว่า ตถาคต) ตายแล้วเกิดอีก (ไม่สูญ) (๘) สัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีก (สูญ)

(๙) สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี (บางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง)

(๑๐) สัตว์ตายแล้วจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ (คือพูดให้ตายตัวลง

ไปไม่ได้)

อันตคาหิกทิฏฐิเหล่านี้ มีรายละเอียดในพรหมชาลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๙ และในทิฏฐิกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค พระไตรปิฎก เล่ม ๓๑ ในสังยุตนี้ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับอันตคาหิกทิฏฐิ มีทั้งหมด ๕๕ สูตร ไม่จัดแบ่งเป็นวรรค แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญดังนี้

๑. รูปอัญญาณสูตร ว่าด้วยความไม่รู้ในรูป คือ วัจฉโคตรปริพาชกเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับเหตุปัจจัยที่ทำให้ทิฏฐิ ๑๐ ประการนั้นเกิดขึ้นในโลก พระองค์ตรัสตอบว่า เพราะความไม่รู้ในรูป ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ทิฏฐิเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น

๒-๕. เวทนาอัญญาณสูตร สัญญาอัญญาณสูตร สังขารอัญญาณสูตร และวิญญาณอัญญาณสูตร ว่าด้วยความไม่รู้ในเวทนา ... สัญญา ... สังขาร และความไม่รู้ในวิญญาณ ตามลำดับ มีเนื้อหาคล้ายพระสูตรที่แล้ว

๖-๑๐. รูปอทัสสนาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูปอทัสสน-สูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่เห็นในขันธ์ ๕ ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ ทิฏฐิเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น

๑๑-๑๕. รูปอนภิสมยาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูป-

อนภิสมยสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่รู้แจ้งในขันธ์ ๕ ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ ทิฏฐิเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น

๑๖-๒๐. รูปอนนุโพธาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูป-

อนนุโพธสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่รู้เท่าทันในขันธ์ ๕ ความเกิด ความดับ และ

ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ ทิฏฐิเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น

๒๑-๒๕. รูปอัปปฏิเวธาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูป-อัปปฏิเวธสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ ทรงแสดงว่า เพราะความไม่แทงตลอดในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๒๖-๓๐. รูปอสัลลักขณาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มีรูป-อสัลลักขณสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ ทรงแสดงว่า เพราะความไม่กำหนดในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๓๑-๓๕. รูปอนุปลักขณาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มี รูปอนุปลักขณสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ ทรงแสดงว่า เพราะความไม่เข้าไปกำหนดในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๓๖-๔๐. รูปอัปปัจจุปลักขณาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มี รูปอัปปัจจุปลักขณสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่เข้าไปกำหนดเฉพาะในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๔๑-๔๕. รูปอสมเปกขณาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มี รูปอสมเปกขณสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่เพ่งในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๔๖-๕๐. รูปอัปปัจจุเปกขณาทิสุตตปัญจกะ ว่าด้วยพระสูตร ๕ สูตร มี รูปอัปปัจจุเปกขณสูตรเป็นต้น มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่เข้าไปเพ่งเฉพาะในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๕๑-๕๕. รูปอัปปัจจักขกัมมาทิสุตตจตุกกะ ว่าด้วยพระสูตร ๔ สูตร มี รูปอัปปัจจักขกัมมสูตรเป็นต้น และ วิญญาณอัปปัจจักขกัมมสูตร ว่าด้วย ความ

ไม่เห็นประจักษ์ในวิญญาณ มีเนื้อหาเหมือนพระสูตรที่ ๑-๕ ตามลำดับ ต่างแต่

ในที่นี้ทรงแสดงว่า เพราะความไม่เห็นประจักษ์ในขันธ์ ๕ ฯลฯ

๑๓. ฌานสังยุต

ฌานสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องฌาน หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับผู้ได้ฌานประเภทต่าง ๆ และวิธีปฏิบัติในฌาน (สมาธิ)

วิธีปฏิบัติในฌาน ทรงแสดงไว้ ๑๑ วิธีคือ

๑. การตั้งจิตมั่น ๒. การเข้า

๓. การตั้งอยู่ ๔. การออก

๕. ความพร้อม ๖. อารมณ์

๗. โคจร ๘. อภินิหาร

๙. การทำโดยเคารพ ๑๐. การทำความเพียรต่อเนื่อง

๑๑. การทำสัปปายะ

ส่วนผู้ได้ฌานประเภทต่าง ๆ ทรงแสดงไว้ในแต่ละสูตร ๔ ประเภท คือ

๑. ผู้ฉลาดในวิธีที่ ๑ แต่ไม่ฉลาดในวิธีที่ ๒

๒. ผู้ฉลาดในวิธีที่ ๒ แต่ไม่ฉลาดในวิธีที่ ๑

๓. ผู้ไม่ฉลาดใน ๒ วิธีนี้

๔. ผู้ฉลาดใน ๒ วิธีนี้

ในสังยุตนี้ มีการตั้งชื่อพระสูตร ตามวิธีปฏิบัติทั้ง ๑๑ วิธี สลับกันไปมา รวมเป็นพระสูตรทั้งหมด ๕๕ สูตร เช่น สมาธิมูลกสมาปัตติสูตร ว่าด้วยการเข้าสมาธิอันเป็นมูล คือ ตั้งวิธีที่ ๑ (การตั้งจิตมั่น) เป็นหลัก สลับกับวิธีที่ ๒ (การเข้า) สมาธิมูลกฐิติสูตร ว่าด้วยการตั้งอยู่ในสมาธิอันเป็นมูล คือ ตั้งวิธีที่ ๑ (การตั้งจิตมั่น) เป็นหลัก สลับกับวิธีที่ ๓ (การตั้งอยู่) จนถึงวิธีที่ ๑๑ รวมเป็น ๑๐ สูตรแรก เรียกว่า สมาธิมูลกะ เมื่อครบหมดทั้ง ๑๑ วิธี ก็เริ่มตั้งวิธีที่ ๒ (การเข้า) เป็นหลักสลับกับวิธีที่ ๓-๑๐ เรียกว่า สมาปัตติมูลกะ รวมเป็น ๙ สูตร

และตั้งชื่อพระสูตรอย่างนี้ไปจนครบ ๕๕ สูตร ขอยกตัวอย่างอธิบายเป็นบางสูตรดังนี้

สมาธิมูลกสมาปัตติสูตร ว่าด้วยการเข้าสมาธิอันเป็นมูล คือ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงบุคคลผู้ได้ฌาน ๔ จำพวก คือ

๑. ผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ

๒. ผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ

๓. ผู้ไม่ฉลาดทั้งในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และในการเข้าสมาธิ

๔. ผู้ฉลาดทั้งในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และในการเข้าสมาธิ

ในตอนท้ายพระสูตร ตรัสว่า จำพวกที่ ๔ ดีที่สุด เหมือนยอดเนยใสดีกว่านมสด นมส้ม เนยข้น และเนยใส

ในพระสูตรอื่น ๆ พึงเทียบเคียงดังที่กล่าวมานี้

ข้อสังเกต

เมื่อมองภาพรวมของสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรคดังได้แนะนำมา จะเห็นความดีเด่นเป็นพิเศษของพระไตรปิฎกเล่มนี้ ดังต่อไปนี้

๑. ความดีเด่นในการจัดหมวดหมู่พระสูตร

สังยุตตนิกาย ขันธวารธวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๗๑๖ สูตร ล้วนว่าด้วยขันธ์ ๕ หรือที่เกี่ยวกับขันธ์ ๕ ในบริบทต่าง ๆ ท่านจึงตั้งชื่อว่า ขันธวารวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยวาระที่เกี่ยวกับขันธ์ ๕ ทั้งนี้เพื่อประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับขันธ์ ๕ มารวมไว้ในที่เดียวกัน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า หมายความว่า ท่านที่ต้องการศึกษาเรื่องขันธ์ ๕ ในพระพุทธศาสนาต้องอ่านพระไตรปิฎกเล่มนี้ จึงจะได้ความรู้เรื่องขันธ์ ๕ ครบบริบูรณ์ทุกแง่ทุกมุม

นอกจากนี้ ท่านยังจัดประมวลพระสูตรเหล่านี้ออกเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มละเรื่อง คือประมวลพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องเดียวกันหรือที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเดียวกันเข้ารวมไว้ใน

กลุ่มเดียวกัน เรียกวิธีการประมวลแบบนี้ว่า สังยุต ซึ่งใช้เป็นชื่อนิกายหนึ่งของพระสุตตันตปิฎกด้วย และใช้เป็นชื่อกลุ่มพระสูตรที่ประมวลเป็นเรื่อง ๆ นี้ด้วย ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้ายิ่งขึ้น

ในพระสูตรจำนวน ๗๑๖ สูตร จัดเป็นกลุ่มเรื่องหรือสังยุตได้ถึง ๑๓ สังยุต ตามเนื้อหาสาระโดยรวมของพระสูตรในสังยุตนั้น ๆ และตั้งชื่อสังยุตตามเนื้อหาสาระ เหล่านั้น ดังนี้

๑.๑ กลุ่มพระสูตรที่ว่าด้วยขันธ์ ๕ ล้วน ๆ หรือมุ่งอธิบายขันธ์ ๕ โดยตรง เรียกว่า ขันธสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องขันธ์ ๕ มี ๑๕๙ สูตร ซึ่งเป็นสังยุตที่ใหญ่ ที่สุดของขันธวารวรรค จึงได้แบ่งย่อยภายในกลุ่มเป็น ๓ ปัณณาสก์ (หมวดละ ๕๐)

ปัณณาสก์ละ ๕๐ สูตร (โดยประมาณ) แต่ละปัณณาสก์แบ่งย่อยเป็น ๕ วรรค

วรรคละ ๑๐ สูตร (โดยประมาณ)

๑.๒ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับท่านพระราธะ คือทรงแสดงแก่ท่านพระราธะ เรียกว่า ราธสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระราธะ มี ๔๖ สูตร

๑.๓ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับทิฏฐิหรือลัทธิต่าง ๆ เช่น อันตคาหิกทิฏฐิ ๑๐ ลัทธิ เรียกว่า ทิฏฐิสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องทิฏฐิ มี ๙๖ สูตร

๑.๔ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับผู้ก้าวลงสู่อริยมรรค หมายถึงพระโสดาบัน เรียกว่า โอกกันตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องผู้ก้าวลงสู่อริยมรรค (คำว่า โอกกันตะ แปลว่า ผู้ก้าวลง) มี ๑๐ สูตร

๑.๕ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับความเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลาย เรียกว่า อุปปาทสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องความเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลาย (คำว่า อุปปาท แปลว่า ความเกิดขึ้น) มี ๑๐ สูตร

๑.๖ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับกิเลส คือ ฉันทราคะ เรียกว่า กิเลสสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องกิเลส มี ๑๐ สูตร

๑.๗ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับท่านพระสารีบุตร คือ ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้แสดง เรียกว่า สารีปุตตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระสารีบุตร มี ๑๐ สูตร

๑.๘ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับนาค ซึ่งว่าด้วยประเภทของนาค กำเนิดของนาค เหตุที่ทำให้เกิดเป็นนาคเป็นต้น เรียกว่า นาคสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องนาค

มี ๕๐ สูตร

๑.๙ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับครุฑหรือสุบรรณ ในทำนองเดียวกับนาคสังยุต เรียกว่า สุปัณณสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องครุฑ

๑.๑๐ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับเทพพวกคันธัพพะซึ่งมีกลิ่นหอม ๑๐ จำพวก เรียกว่า คันธัพพกายสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเทพพวกคันธัพพะ มี ๑๑๒ สูตร

๑.๑๑ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับเทพพวกวลาหก คือ เทพประจำเมฆมี ๕ พวก ตามชนิดของเมฆ เรียกว่า วลาหกสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเทพพวกวลาหก มี ๕๗ สูตร

๑.๑๒ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับปริพาชกชื่อวัจฉโคตร คือ ปริพาชกชื่อวัจฉโคตรเข้าไปทูลถามปัญหาเกี่ยวกับอันตคาหิกทิฏฐิ ๑๐ ประการ เรียกว่า วัจฉโคตตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องวัจฉโคตรปริพาชก มี ๕๕ สูตร

๑.๑๓ กลุ่มพระสูตรที่เกี่ยวกับผู้ได้ฌานประเภทต่าง ๆ รวมถึงวิธีปฏิบัติให้ได้ฌานประเภทนั้น ๆ เรียกว่า ฌานสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องฌาน มี ๕๕ สูตร

๒. ความดีเด่นในด้านเนื้อหาสาระ

เนื้อหาของขันธวารวรรค เรียกได้ว่า ครบบริบูรณ์ อยู่ในเล่มนี้ คือ มีทั้งอธิบายขันธ์ ๕ ล้วน ๆ ไม่อ้างหรือเกี่ยวข้องกับหมวดธรรมอื่น และทั้งที่เกี่ยวข้องกับ หมวดธรรมอื่น ๆ เช่น

จุดหมายของการเจริญสมาธิเพื่อจิตตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วจะรู้ชัดความจริง คือ ความเกิดและความดับแห่งขันธ์ ๕ (สมาธิสูตร ในขันธสังยุต)

- วิญญาณเข้าไปอาศัยรูป เวทนา สัญญา สังขาร จึงเสวยความเพลิดเพลิน และเจริญงอกงามได้ ถ้าละความกำหนัดในขันธ์ทั้ง ๕ ได้ วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้

เจริญงอกงามไม่ได้ ทำให้หลุดพ้นได้ในที่สุด (อุปยสูตร ในขันธสังยุต)

- ที่เรียกว่า สัตว์ เพราะติดข้องอยู่ในความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน และความทะยานอยากในขันธ์ ๕ และตรัสสอนให้แยกขันธ์ออกเหมือนเด็กทำลายเรือนฝุ่น (สัตตสูตร ในราธสังยุต)

- เหตุที่ทำให้เกิดอันตคาหิกทิฏฐิ เพราะไม่รู้ชัดในเรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตลอดจนไม่รู้ชัดความเกิด ความดับ และปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งขันธ์ ๕ (วัจฉโคตตสังยุต)

- เพราะพระองค์ทรงเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับไม่ถือมั่นขันธ์ ๕ บัณฑิต จึงเรียกพระองค์ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ภิกษุผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับไม่ถือมั่นขันธ์ ๕ ก็ทรงเรียกว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาเหมือนกัน (สัมมาสัมพุทธสูตร ในขันธสังยุต) นอกจากมีเนื้อหาสาระในเรื่องขันธ์ ๕ ครบบริบูรณ์แล้ว ในกระบวนการอธิบาย สำนวนภาษา นับว่าดีเด่นไม่น้อย เช่น สำนวนเชิงอุปมาโวหารในพืชสูตร ขันธสังยุต ซึ่งมีใจความว่า

- วิญญาณฐิติ ๔ เหมือนปฐวีธาตุ (สถานที่ปลูกพืช) ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน เหมือนอาโปธาตุ (น้ำหล่อเลี้ยงพืช)

- วิญญาณพร้อมด้วยอาหาร (กรรมวิญญาณ) เหมือนพืช ๕ ชนิด

เมื่อท่านได้ศึกษารายละเอียดในพระสูตรต่าง ๆ แล้ว ก็จะเห็นเองว่า ที่แนะนำ และตั้งข้อสังเกตมาทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความจริงทั้งสิ้น